

alicubi contigerunt. Similis phrasis est *Math.* xxiv, 31. Ita Vatablus.

33. SICUT TU AUDISTI ET VIXISTI. — Ita Romana, Hebraea, Chaldaea et Septuaginta. Perperam ergo Plantiniana legunt, et vidisti, *q. d.* Instar miraculi fuit quod tu vocem Dei tam terribilem ex Sina audires et viveres, de quo rursus cap. v, 24.

34. SI FECIT DEUS UT INGREDERETUR; — non mutans locum, sed operationem, vocans scilicet, liberans et educens te ex Aegypto.

ET HORRIBILES VISIONES, — quia in triduanis Aegypti tenebris mira spectra Aegyptiis objecit Deus, hisque eos percussit, uti dixi *Exodi* x, 22 et sequentibus (1).

36. ET IN TERRA OSTENDIT IGNUM MAXIMUM, — quia ignis ex Sina prodire videbatur; vox vero super eum ex caelo, id est ex aere, formari et descendere videbatur.

37. PRÆCEDENS IN VIRTUTE, — per angelum suum, qui castra preibat in columna nubis, quique percussit et prostravit hostes tuos, *Exodi* cap. xxiii, vers. 20 (2).

(1) In hebraeo est, *terrores magnos.*

(2) Pro *semen eorum*, habent hebraea *semen ejus*, sive

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses populo iterat et refricat decalogum. Secundo, vers. 22, narrat populi pavorem, cum daretur lex in Sina, quo percussus rogavit, ut Deus cetera praecepta non sibi, sed Moysi eloqueretur: unde Moses solus in montem ad Deum ascendit.

1. Vocavitque Moyses omnem Israel, et dixit ad eum: Audi, Israel, caeremonias atque judicia quae ego loquor in auribus vestris hodie; discite ea, et opere complete. 2. Dominus Deus noster pepigit nobiscum foedus in Horeb. 3. Non cum patribus nostris inivit pactum, sed nobiscum qui impraesentiarum sumus, et vivimus. 4. Facie ad faciem locutus est nobis in monte de medio ignis. 5. Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos in tempore illo, ut annuntiarem vobis verba ejus; timuistis enim ignem, et non ascendistis in montem, et ait: 6. Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo servitutis. 7. Non habebis deos alienos in conspectu meo. 8. Non facies tibi sculptile, nec similitudinem omnium quae in caelo sunt desuper, et quae in terra deorsum, et quae versantur in aquis sub terra. 9. Non adorabis ea, et non coles. Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus aemulator, reddens iniquitatem patrum super filios in tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, 10. et faciens misericordiam in multa millia diligentibus me et custodientibus praecepta mea. 11. Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra: quia non erit impunitus qui super re vana nomen ejus assumpserit. 12. Observa diem sabbati, ut sanctifices eum, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus. 13. Sex diebus operaberis, et facies omnia opera tua. 14. Septimus dies sabbati est, id est, requies Domini Dei tui. Non facies in eo quidquam operis tu, et filius tuus, et filia, servus et ancilla, et bos, et asinus, et omne jumentum tuum, et peregrinus qui est intra portas tuas: ut requiescat

42. QUI OCCIDERIT NOLENS, — scilicet inesciens, ignoranter et inadvertenter. Ita Hebraea, Chaldaea, Septuaginta.

48. USQUE AD MONTEN SION, QUI EST ET HERMON. — Alius ergo est hic Sion, a Sion monte Hierosolymae et templi; hic enim Sion erat ab alia Jordanis parte, et Hebraice scribitur per *schin*: Sion vero templi scribitur per *tsade*; vide de hoc Sion dicta cap. iii, vers. 8.

49. MARE SOLITUDINIS, — mare Mortuum, sive lacus Asphaltites.

minus accurate dictum pro *semen eorum*, sive forsam Moses in monte habuerit proavorum Hebraeorum unum praecipuum, Abrahamum vel Jacobum; unde constructione excidit. Pro *praecedens*, hebr. est *in facie sua*, id est, praesens ipsemet.

Qua vers. 41-43 afferuntur de uribus refugii, loco alieno huc illata esse, multi existimant, quos inter jam Calmetus in *Commentario* ad h. l.

Perloquam inde a vers. 44 ad vers. 49 alii arbitrantur iudicis instar praemissam ei, quod a cap. v usque ad finem cap. xxviii decurrat, legum syntagma; alii eam pro annotatione habent adjecta sermone primo a Moysi in solenni totius populi (saltem per legatos representati) conventu habito, cap. i, 6, iv, 40. Nova libri sectio incipit cap. v, 1, ut notatur in codd. Hebraeis.

servus tuus, et ancilla tua, sicut et tu. 15. Memento quod et ipse servieris in Aegypto, et eduxerit te inde Dominus Deus tuus in manu forti, et brachio extento. Idcirco praecepit tibi ut observares diem sabbati. 16. Honora patrem tuum et matrem, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus, ut longo vivas tempore, et bene sit tibi in terra quam Dominus Deus tuus daturus est tibi. 17. Non occides. 18. Neque moechaberis. 19. Furtumque non facies. 20. Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. 21. Non concupisces uxorem proximi tui: non domum, non agrum, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, et universa quae illius sunt. 22. Haec verba locutus est Dominus ad omnem multitudinem vestram in monte de medio ignis et nubis et caliginis, voce magna, nihil addens amplius: et scripsit ea in duabus tabulis lapideis, quas tradidit mihi. 23. Vos autem postquam audistis vocem de medio tenebrarum, et montem ardere vidistis, accessistis ad me omnes principes tribuum, et majores natu, atque dixistis: 24. Ecce ostendit nobis Dominus Deus noster majestatem et magnitudinem suam, vocem ejus audivimus de medio ignis, et probavimus hodie quod, loquente Deo cum homine, vixerit homo. 25. Cui ergo moriemur, et deorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra vocem Domini Dei nostri, moriemur. 26. Quid est omnino caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere? 27. Tu magis accede, et audi cuncta quae dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, et nos audientes faciemus ea. 28. Quod cum audisset Dominus, ait ad me: Audivi vocem verborum populi hujus quae locuti sunt tibi; bene omnia sunt locuti. 29. Quis det talem eos habere mentem, ut timeant me, et custodiant universa mandata mea in omni tempore, ut bene sit eis et filiis eorum in sempiternum? 30. Vade et dic eis: Revertimini in tentoria vestra. 31. Tu vero hic sta mecum, et loquar tibi omnia mandata mea, et caeremonias atque judicia: quae docebis eos, ut faciant ea in terra, quam dabo illis in possessionem. 32. Custodite igitur et facite quae praecepit Dominus Deus vobis: non declinabitis neque ad dexteram, neque ad sinistram; 33. sed per viam, quam praecepit Dominus Deus vester, ambulabitis, ut vivatis, et bene sit vobis, et protulerit dies in terra possessionis vestrae.

3. NON CUM PATRIBUS NOSTRIS INIIT PACTUM, — suaudi tantum, *q. d.* Non tantum cum patribus inivit Deus pactum in Sina, sed etiam nobiscum. Simile est *Gen.* xxxii, 28, et alibi. Secundo et simpliciter, *q. d.* Deus in Sina pactum non inivit cum Abraham, Isaac, Jacob aliisque patribus, qui in Aegypto, vel ante mortui sunt; sed cum nobis ipsis, qui vivimus. Nam, ut notat S. Augustinus, nulli praesentes supererant et aderant, qui in Horeb legem audierant pueri, qui scilicet nequum attigerant annum vigesimum, ac proinde neque censi, neque poena murmurantium, de qua *Num.* cap. xiv, 29, ut scilicet perirent in deserto, comprehensi fuerant, quos Moses vocat *omnes*. Intelligi enim *omnes* accommode, scilicet omnes qui legem in Sina audierant, et etiamnum supererant.

Hebraea majorem habent emphasisim; sic enim habent, *non cum patribus pepigit Jehova pactum istud, quia cum nobis, nobis istis hic hodie, omnibus nobis viventibus*.
4. FACIE AD FACIEM LOCUTUS EST NOBIS. — Non quasi formam aut speciem ejus videritis: hoc enim negavit cap. iv, 12; sed a facie ad faciem, id est coram, sine interitu. Decalogum enim a vers. 6 ad 22, angelus vice Dei ex Sina prola-

mavit, coram toto populo; sed reliqua praecepta judicialia et caeremonialia acceperunt Hebraei internum Mose, ut sequitur, qui in montem conscendit solus, cum populus ob montem ignis, et vocis angelice terribis, et a monte fugiens, jussu Dei ad castra et tentoria sua rediit, ut dicitur vers. 36 et 31 (1).

5. EGO SEQUESTER ET MEDIUS FUI. — Fuit ergo *vers. 8*. Moses mediator inter Deum et populum, ut ait Apostolus *ad Galat.* iii, 19: quidni ergo sancti vocentur mediatores?

6. EGO DOMINUS DEUS TUUS, QUI EDUXI TE DE TERRA *vers. 6*. AEGYPTI, DE DOMO SERVITUTIS. — Hebraice, *de domo*

(1) Cum Mosaeae institutiones universim triplices generis praecepta continent, videlicet moralia, caeremonialia, et politica seu forensia, sunt qui decalogum ad partem moralem solum pertinere existimant: sed perperam. Decalogus enim legis totius est symbolum et compendium. V. *g.* praeceptum sabbati ex magna saltem parte ad caeremonias pertinet; rursus praecepta judicialia ob theocraticam aequae sunt religiosa et moralia, et vice versa. Hoc jam viderat Spencerus: « Decalogus, ait, summa totius legis et foederis cum populo inique fuisse videtur; ideoque par erat, ut praecepta moralia, judicialia et caeremonialia brevi quasi tabella Moses simul exhiberet. » Cf. Babr, *symbolis d. Mos. Cultus* I, 254.

servorum, puta de ergastulo, id est de Aegypto, ubi durissimam servitiam servitatem. Nota, pro Dominis, hebraice est nomen tetragrammaton Jehova, quod proprium est divinae essentiae, quae fons est omnis creaturae, quae proinde quasi primo, et summo omnium principio, summa religione servire debet homo omnisciae creatura. Rursum, pro Deo, hebraice est Elohim, quod Deum qua iudicem et gubernatorem omnium significat; Elohim ergo Dei legislatoris maiestatem, sapientiam, dominium et imperium summum Hebraeis inculcat (1).

7. NON HABERIS DEOS ALIENOS IN CONSEQUETU MEO. — Nulli veri sunt dii alieni, sed unus est verus Deus, qui cum communis sit omnium, nulli potest esse alienus. Vocantur ergo dii alieni, non qui vere tales sunt, sed quos alienigenae, puta gentes a Deo vero alienae, ut deos habent et colunt; unde hebraice est: Non erunt tibi dolihi, id est dii, alii. Vetat ergo ne quis alius habeatur Deus, utiamsi in unus sit; praecipit vero ut se solum unumque Deum agnoscat et colat, tum interno mentis sensu et affectu, tum externa adoratione et sacrificio.

IN CONSEQUETU MEO, — coram me; Septuaginta et Chaldaeus vertunt, prater me, q. d. Noli colere idola me vidente, et abditissima etiam tua contemplante; ne putes te oculos meos latere, neve velis tam gravem maiestati meae, omnia intuenti, injuriam irrogare. Posset secundo, et coram me accipi pro e regione mei, q. d. Non opponas mihi alios deos, sicut vers. 23 in Hebraeo dicitur, non habebis deos alienos mecum; et huic sat consonat et prater me, uti vertunt Septuaginta (2).

Judei hic primum statunt et absolvent Decalogi praecipitum, ita ut secundum sit: « Non facies tibi sculptile; » ulla vero duo, scilicet: « Non concupiscas uxorem proximi; » et: « Non concupiscas rem proximi; » sint unum, scilicet decimum praecipitum. Ita Josephus, Philo, lib. De Decal., Commentarii Ambrosio et Hieronymo adscripti in epist. ad Eples. cap. vi, Athanasius in Synopsi; hos avidissime sequitur Calvinus, ut hinc fortius telum contra imagines torqueat. E contrario, non facies tibi sculptile non esse secundum, sed spectare ad primum praecipitum, docent Cle-

(1) Plato de Legibus, lib. X, initio: « Deos esse, eosque bonos, et iustitiam multo plus quam homines colentes, fore hinc nobis pro omnibus legibus pulcherrima sit et optima praefatio. » Cicero, de Legibus, lib. II, sect. 16: « Sit hoc a principio persuasum civibus, dominos esse omnium rerum ac moderatores Deos, piorumque et impiorum habere rationem. »

(2) Septuaginta sequitur Gesenius vertens prater me, sed contra linguam hebr. usum. Rectius Vulgatus, coram me. Hae lege ostendere voluit Deus Israelitis, se variaram religionum mixturam, et praeter suam etiam aliorum deorum cultum nullo modo probare. Erat enim hae vulgatissima illorum temporum superstitio, ut homines praeter ejus terram, quam habitabant, Deum, etiam aliorum Deos coli posse ac debere putarent.

mens Alexandrinus, lib. VI Strom.; S. Augustinus, 4to, ad Quest. LXXI in Exodum, et epist. 119, cap. XI, primum spectans. S. Hieronymus in Psal. xxxii, et communiter Scholastici in III, dist. 37. Idque longe verius et aptius est. Primo, quia haec duo, scilicet: « Non habebis deos alienos, » et « non facies tibi sculptile, » eodem spectant, videlicet, ut unum solum Deum iubeant esse colendum. Id magis patebit § sequenti.

Secundo, quia alioqui non decem, sed undecim erunt praecipia Decalogi; duo enim postrema, quae Judei conjungunt, disjungenda sunt. Nam tam differant: « Non concupiscas uxorem proximi; » et: « Non concupiscas bona proximi, » quam differant: « Non concupiscas bona proximi, » quam differant: « Non concupiscas uxorem proximi, » et: « Non facies furtum. » Haec enim actum externum, illa vero actum internum, puta concupiscentiam, mecham et furti vetant. Atqui haec duo distinguuntur, ut patet; ergo et illa. Unum enim et idem utrobique est objectum, a quo species et distinctio accipitur et praecipitorum desumenda est. Unde et in Hebraeo utrobique repetitur non concupiscas, tam Exodi xx, 16, quam hic vers. 21, ubi recte ponitur ordine, uti et Exodi xx, 16, apud Septuaginta: licet ibi in Hebraeo et nostro commixtus et confusus eorum sit ordo; praeparitur enim concupiscentia domus concupiscentiae uxoris.

Dices: Rom. vii, 8, citantur haec duo praecipia ut unicum, videlicet: « Non concupiscas. »

Respondeo, Apostolum non curasse ea distincte describere, quia tantum intendi probare, non solum opus externum, sed etiam concupiscentiam internam, lege Dei esse vetitam, ut patet ex antecedentibus et sequentibus.

8. NON FACIES TIBI SCULPTILE. — Superiori versus vetuit deos alios in genere, hic specialim simulacra deorum vetat; iis enim praecipit deos suos colebant gentes, imo et illa ipsa, ut deos habebant: quod licet negat Calvinus, disertè tamen docet Isaias, cap. XLIV, 17, Baruch toto cap. vi, Jeremias, cap. X, Sapiens, cap. xii, 10. Vetat ergo hic Deus simulacra deorum, tum fieri, tum coli: utrumque enim nefas est.

Nota primo: Hebraeo פסל pesel significat Sculptile, a radice פסל pasal, id est sculpere, dolare. Simulacra enim pleraque sculptisolebant aut colari in statuas: sub sculptili tamen intelligit et site, etia ductile, fusile, tornatile, etc.

Nota secundo: Pro sculptile Septuaginta, Exodi cap. xx, 4, vertunt idolum; nam passim in Scriptura per sculptilia intelliguntur idola. Porro licet Origenes et Theodoretus strictius hic idolum accipiant, ut sit effigies rei non existens, quomodo Gentiles sphingas, Tritones, Centauros aliasque chimerae effingebant: similitudo vero, quae deinceps prohibetur, sit rei existens expressio, v. g. imago solis, lunae, hominum, bestiarum, reptilium; melius tamen secundum communem ejus significationem, accipiemus idolum, ut sit simulacrum falsi dei et ficti, sive deus ille sit res aliqua vera et existens, sive non. Unde:

Nota tertio: Idolum Graecis erat imago quavis inanis et mendax, ut, verbi gratia, vana phantasmata, spectra, et umbræ mortuorum, uti patet ex Platone in Theaeteto, Luciano in Dialogo de mortuis, Homero, Odys. XI; unde a Virgilio vocantur

Tenuis sine corpore vita,

Et:

Cava sub imagine forma.

Idolum enim est diminutivum ab ἰδω, quasi dicantur: Formula, ianacula, umbratilis species. Hinc S. Scriptura et scriptores Ecclesiastici nomen idoli aretarunt ad imaginem Dei, qui habetur Deus, revera non est, sive Deus imagine representatus, sive ipsa etiam imago habeatur Deus. Patet hoc I Corinth. vii, 4: « Scimus quia nihil est idolum in mundo, » q. d. Deus qui representatur idolo, non est Deus, ideoque idolum nihil est; et Esther cap. xiv, 11: « Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt, » id est idolis. Unde Scriptura Hebraea idola passim vocat תבואה tohu, id est inane; איליתם idolim, id est vana, vel deiculus; שערך sceker, id est mendacium; לא יעקרי לא יעקרי, id est qui non procedunt: vide S. Hieronymum in Osee vii.

Quare fallunt et fallunt Henricus Stephanus et Joannes Scapula in suis lexicis, dum asserunt idolum apud scriptores Ecclesiasticos vocari omne simulacrum, nomen aliquod representans, quod honore et cultu dignatur. Non enim simulacrum quodlibet, vel imago humanis cujuslibet, est idolum, sed tantum imago numinis falsi, uti docet ex Tertulliano S. Cyprianus in Exhort. ad martyrium, cap. II, et Athanasius, orat. Contra idola, sub finem.

Ex diebus patet imperitia hereticorum nostrorum, dum asserunt omnes omnino imagines hic jure naturae vetari. Unde Calvinus, videns quam absone hoc dicatur, licet tacite omnes imagines carpat, tamen asseverat non omnes, sed Dei tantum imaginem hic vetari: qua in re suffragatur ei a Catholice Abulensis, qui censet jure naturae hic vetari omnem Dei imaginem. Idem asserit Durandus in III, dist. 9, Quest. II; sed ipse eam putat hic vetari, jure non naturae, sed positivo divino, de qua re dicam § sequenti.

Verum pari modo hoc refellitur: nam primo, imago veri dei non est idolum.

Secundo, hic tantum aliorum deorum cultus vetatur, uti patet ex antecedentibus et sequentibus; praecipit enim: « Non habebis deos alienos; » sequitur: « Non adorabis ea, neque coles; » ergo sculptile quod hic fieri vetatur, est sculptile vel imago deorum alienorum; alioqui enim non unum, sed duo, imo tria diversa hic ponenda essent praecipia. Unde sculptile explicans Moses, vers. 23, ait: « Non facies deos argenteos, neque deos aereos. » Sic et Levit. cap. xix, 4, idola vocat « deos confusiles, » uti et alibi saepe. Imago autem

Dei non est alius Deus ab eo, neque cultus imaginis cultus est alterius Dei. Cultus enim imaginis, juxta tritum axioma S. Basilii et Damasceni ad prototypum referatur.

Tertio, certum est Deum non vetuisse omne sculptile, aut artem sculptoriam, utpote qua ipse exornavit Ooliab et Beseleel, caque uti jussit ad Cherubim effigienda, eademque uti voluit Moesen in serpente eneo efformando, Num. cap. xxxi, 8. Si ergo determinatum aliquod sculptilis genus tantum vetuit, unde illa determinatio petatur melius, quam ex verbis immediate precedentibus? videlicet ut sic accipiamus: « Non facies tibi sculptile, » id est sculptilis deos alienos.

Quarto, deus imaginem sui corpoream et sensibilem objecti oculis Abrahae, Isaac, Jacob, Isaele, Ezechielis, Moysi aliorumque multorum, cum eis apparuit: ergo eam non vetuit, quum jure naturae illicitam. Nec dicam Deum in hac sui imagine, lege naturae vetita, secum dispensasse: si enim eadem prorsus lege et praecipio naturae, quae vetatur dii alii, vetatur et imago Dei veri; ergo sicut in illo dispensare nequit Deus, ita nec in hoc potest.

Respondet Calvinus temporale tantum illud fuisse Dei symbolum, quod ad legem perpetuum trahi non debet. Sed inane est hoc effugium: lex enim Decalogi aeterna et perennis est, et sculptile quod hic vetatur, omne accipiendum est, tam temporale, quam perpetuum: alioqui si aliquo tempore detur imago Dei, quae non sit mala, nec vetita; certe imago omnis naturae sua, vel jure naturae vetita dici non debet. Decalogus enim constantia naturae praecipia continet: ergo sicuti Deus ne unico quidem momento idola colendi facultatem dare potest, ita nec potest sui imaginem exhibere, si illa aequae naturae; id est Deo Deique cultui per se repugnat.

Objicit Calvinus hoc praecipio concomitantem saltem vetari omnem superstitionem, et quidquid Deo aliquo modo est injurium. Tale autem est velle Deum, qui purissimus est spiritus, ad corporalia spectra deducere.

Respondeo, indeque formo quintum argumentum: imago Dei non est injuria, neque inhonorigica Deo; ergo jure naturae non est vetita. Anteaedens probat. Primo, quia angelus, etiam si purissimus sint spiritus, nulla fit injuria, si pingantur; ergo nec fit Deo, si pingantur, et ratio est, quia homines corporei non possunt Deum et angelos concipere, nisi per signa corporea.

Hinc secundo, idem probat ex simili: nam S. Scriptura Deo injuria non est, cum ad personam Deo aures, nares, oculos, manus, pedes aliaque membra attribuit: quin vero non tantum dignatus est Deus ad humana verba, et humanae imaginationis imaginem descendere, sed ad ipsum etiam formam humanam, quando Verbum caro factum ejus figuram admisit. Cur ergo Dei hominis facti memoriam imagine servare et venerari

Responsio Calviniana.

non liceat? cur rursus menti nostrae ad caelestia...

Obijcit secundo Calvinus, Isaia XL, 23, de simulacris...

Respondet: Sensus est, q. d. Cur idola, cur simulacra...

Quaeritur hic ulterius, esto imago Dei, et imago...

Verum verius est hic non vetari omnes imagines...

Verum verius est hic non vetari omnes imagines...

Probatur primo, iisdem rationibus, quas paulo ante...

Secundo, Salomon rex piissimus, ex se, sine Dei jussu...

Tertio, idipsum significat vox tibi, cum ait: Non facies...

Quarto, alioqui Iudaei non potuissent habere sphaeras...

Qui parus nubes, et caeli numen adorant. Unde cum Pilatus...

Verus est hoc praecipuum tabernaculo esse naturale.

Prob. Primo.

Rursus, eo tempore, jure non positivo, sed naturali...

Dices, cap. IV, 45, dicitur: Non vidistis aliquam similitudinem...

Respondet: Deus hic proprie non sancit praecipuum...

NE SIMILITUDINEM OMNIUM QUAE IN COELO SUNT DE SUPER...

ET QUAE VERSANTUR IN AQUIS SUB TERRA. — Mare enim terra non est...

9. NON ADORABIS EA (goniculando et prosternendo te coram illis...

alicujus, quasi illud, per creationem, summum in te dominum...

EGO ENIM SUM DOMINUS DEUS TUCUS, DEUS EMULATOR, — sive zelotes...

REDDENS INIQUITATEM (peccata iniquitatis) PATRUM SUPER FILIOS...

DEUS PATRUM PECCATA PATRUM IN FILIIS, ETIAM INNOCENTIBUS...

Sensus ergo est, q. d. Ego Deus tam severe sum justus, ut peccata parentum...

Zelus Dei quid?

Deus patrum peccata patrum in filiis, etiam innocentibus.

An hoc prima praecipuum partim naturale partim ceremoniale? Afferat Gabriel Vasquez.

Substantia est: sive primi praecipui.

(1) זָלוּת, zelotes, de marito dicitur, qui rivalem patri nequit: sic Deus socrum in cultu, quem ab hominibus postulat, ferre non potest. Hinc idololatria sibi dicitur adfectum.

Mensura peccatorum.

Objecto et S. Augustino.

filii suis puniantur. Licet enim videar silere aliquandiu, si tamen videam filios aut nepotes isdem vestigiis insistere, et mensuram patrum implere, gravior in eos incumbet animadversio mea, quam si nulla parentum peccata praecessissent. Solet enim Deus non statim ad peccata vindicanda prosilire, sed expectare donec mensuram peccatorum a se definitam, multitudinem suam et enormitate homines compleverint. Hinc illa sunt: « Neodum completae sunt iniquitates Amorrhaeorum, » Genes. xv, 16. « Et vos impleto mensuram patrum vestrorum, ut vault super vos omnis sanguis iustus, » Ysaiah. xxii, 32 et 33. Cum vero completa fuerit haec mensura, tunc uno quasi gurgite effundit iram suam Deus, graviusque punit posteros, non quam mereantur, sed quam puniverit, si soli ipsi peccaverint. Exempla sunt in posteris Salomonis, Ieroboam, Manasse, etc.

Quare, quod S. Augustinus, *Enchirid.* cap. xlvii, et ex eo S. Leo, *epist.* 86, hunc locum ita explicant, et dicant parvulos non solum obligari peccata primorum parentum, Adae et Eve, sed etiam suorum proximorum parentum, donec reatus ille sacramento regenerationis solvatur, disputando dictum accipi debet. Jam enim constat e Scriptura et Patribus tantum Adae peccatum transfundi in posteros; in caeteris vero, quemque onus suum lataturum.

Dices: *Ezech.* xviii, 3, Dominus retractat hanc Judaeorum quorundam parabolam: « Patres comederunt unum acerbum (id est peccaverunt), et dentes filiorum obstupescunt, » atque se effecturum ut haec amplius inter eos non usurpetur parabola: ergo non vindicat peccata patrum in filios.

Respondet: Loquitur ibi Dominus de filiis insontibus. Iudei enim parabolam istam factantes, se insontes et innoxios, ob sola parentum peccata, puniri querebantur. Ita Patres citati.

IN TERTIAM ET QUARTAM GENERATIONEM, — quousque se fere patrum protendi vita et scelerum memoria. Notat S. Athanasius, tract. *De communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, ante finem, hic significat quod Dei clementia major sit ejusdem justitia, in eo quod peccata patrum puniat tantum in tertiam et quartam generationem; benefacta vero parentum praemittit in millia, id est in mille generationes.

Narrat Platarchus in *Apophthegmat. Roman.*, Artaxerxem Xerxis filium dexteram manum habuisse longiorem sinistram, indeque dictum Longimanum; cumque id illi vitio verteretur, ipse in bonum omne et regiam virtutem convertit, dicens sibi tanquam optimo principi Deum communicasse, ut manum haberet ad largiendum amplissimum et longissimum, alteram vero, nempe sinistram, ad accipiendum et detrahendum brevissimum et contractam: quippe rege dignus, et beatus est magis dare quam accipere, » Act. xx, 33. Multo magis Deus ad benefa-

ciendum est Longimanus, ad castigandum Brevimanus, ad accipiendum Nullimanus. Nihil enim a creaturis accipere potest; sed potius omnia quae habent, ipse illa eis elargitur. Et in hoc consistit ejus beatitudo, opulentia et bonitas immensa, qua ut mare redundans bona sua communicat, et profundit in angelos et homines.

Posses tamen secundo, hic numerus definitus pro indefinito accipi: « in tertiam et quartam generationem, » id est in multas generationes, tumque perfecta et quasi adaequata erit antithesis poena impiorum parentum, cum premio bonorum. Tria enim et quatuor, perinde ac mille, apud Hebraeos denotant magnam multitudinem. Ternario enim, ob mysterium SS. Trinitatis, habenter utitur Scriptura, et per eum copiam significat. Hinc illud *Isai.* xi, 12: « Qui appendit tribus digitis molem terrae; » Genes. xviii, 6, et *Matth.* xii, 33, farinae sata tria; *Eccl.* iv, 12: « Funiculus triplex difficile rumpitur; » sic vulgo dicimus, ter felix, id est maxime felix; ter maximus, etc. Ita S. Chrysostomus, homil. 47 in *Matth.* Vide Ribera in *Amos* 1, 3.

Topologies, inquit S. Hieronymus in cap. xviii *Ezech.*, pater est incentivum vitii, filius est peccatum, nepos est opus perpetratum, pronepos est gloriari de peccato; quae duo ultima maxime punire solet Deus.

10. ET FACIENS MISERICORDIAM IN MILIA MILLIA, DILIGENTIBUS ME. — Hebraice et Chaldaice, in mille, id est in plurimas generationes. En quam memor est pietatis et obsequii nostri divina bonitas, quamque nos hic amore, ut prius timore et metu poena, ad legis suae custodiam incitat et impellit (1).

Symbolice, nota hic millenarius symbolum esse Dei ejusque infinitatis, et infinitae misericordiae. Est enim millenarius cubus denarii (decies enim decem faciunt centum, decies centum faciunt mille), et finis omnium numerorum. Sic Deus est cubus et finis omnium, atque per misericordiam omnes ad se, quasi ad finem eorum ultimum, puta ad aeternam felicitatem, reducere conatur.

11. NON USURPABIS NOMEN DOMINI DEI TUI FRUSTRA, — scilicet in vanum, q. d. Non adjectives horribile nomen Dei sculptilibus, inquit S. Cyrillus, lib. IV in *Joan.* li, et Clemens, lib. VI *Stromat.*, ante finem, Tertullianus quoque, lib. *De Idololatria*, cap. xx: « Non assumes, inquit, nomen Dei in vano, » id est in idolo. Verum illud jam vestitum audivimus primo precepto, quo vetatur idololatria: illud idem tamen vetatur quoque hoc secundo precepto, quatenus idipsum profanatio est nominis divini; sed hic non est adequatus

(1) *Precepta mea. Pro mea* hebraea habent *ejus*, et Masoretica ad marginem *mea* legi jubent; *ejus* tamen, quavis minus correctum, esse genuinum multi censent; nam et alias subinde Scriptores Hebraei, sui oblii ejus persona, quem loquentem inducunt, excidunt, et ipsi loquantur.

Ternario ab- significat copiam.

Tropolo- gico.

Verb. 14. Secundum preceptum. Ex- pliat.

hujus praeepti sensus, nam et multa alia eo ventur.

Secundo, S. Thomas (1), II II, *Quaest.* CXXII, art. 3, censet hoc secundo precepto solum perjurium proprie et directe prohiberi. Unde et Chaldaeus vertit, *non jurabis in nomine Domini Dei tui frustra*. Quin et Hebraea ita veritas, *non assumes nomen Dei tui ad mendacium*. Hebraeum enim *אמר שוא*, et vanum et mendacium significat: uti et *venum* pro mendace, subinde latine usurpamus.

Tertio et optime, Theodoretus in *Exod.* xx, et passim Doctores censent hic non solum perjurium, sed omnem irreverentiam et abusum nominis divini velari, ne divinum nomen, ait Theodoretus, nominetur, praeterquam aut doctrinae causa, aut precationis, aut alicujus necessitatis. Hoc enim clare significat versio nostra, et Septuaginta, *non accipies nomen Domini Dei tui in vanum*.

Nota: Per nomen Dei, hic non tantum intelligitur tetragrammaton *Jehovah*, ut volunt Hebraei, sed et omnia alia Dei nomina, ejusdemque sint linguae; imo de nomine *Jesus*, hoc praeeptum maxime accipiendum esse probat Abulensis, *Quaest.* VII, in cap. xx *Exod.*, ex eo quod nomen *Jesus* venerabilius sit nomine Deo. Deus enim creatorum significat; *Jesus* vero Deum significat ut redemptorem et salvatorem. Unde nomen *Iesus* Deo, sive Creatori, novum et majorem addit titulum, scilicet Salvatoris.

Moralem exaggerationem hujus praeepti, et quomodo attendi sit nomine Dei, quamque grave peccatum sit eo per perjurium abuti, vide apud D. Thomam in *Opus.* VII. Ubi inter caetera ait: Juramento confirmatur quod prima veritas non est nisi in Deo; in hoc autem fit reverentia Deo. Unde lex jubet ne quis juret per idola, sed per Deum. Perjurus ergo facit injuriam Deo, sibi ipsi et omnibus hominibus: primo Deo, quia eum jurare per Deum nihil aliud sit nisi invocare ejus testimonium, cum juras falsum, aut credis Deum nescire verum, et sic poena ignorantiam in Deo, cum tamen omnia nuda et aperta sint oculis ejus; aut quod diligit mendacium, cum tamen dicat Psaltes: « Perdes omnes qui loquuntur mendacium; » aut derogas potentiae, quasi non possit perjurium convincere aut punire. Secundo, facit injuriam sibi, quia obligat se judicio Dei; nihil enim est aliud dicere: Per Deum ita est, nisi, Deus puniat me si non est ita. Tertio, injuriatur aliis hominibus; nulla enim inter aliquos societas durare potest, nisi credant sibi invicem: dubia autem juramentis confirmantur, et « omnis controversie finis est juramentum, » *Hebr.* vi, 16.

QUIA NON ERIT IMPUNITUS QUI SUPER RE VANA NOMEN EJUS ASSUMSERIT. — Pro impunitus, *Exod.* xx, 7, habetur *insons*; sed *insons* ibi capitur pro impunito, metonymice, uti et alibi saepe, ut I *Reg.* xvi, 9; *Prov.* xi, 21. Jam sensus est, q. d. Deus

(1) Quem sequitur Rosenmullerus ad h. l.

severe puniet, vel in hac vita, vel in futura, eum qui nomen Dei in vanum assumit; est lipote, quae Hebraeus est frequens, ut *Mich.* ii, 1: « Vie qui cogitatis inutile, » id est peccatum, quod non tantum inutile, sed et maxime noxium est. I *Reg.* xii, 21: « Nolite declinare post vana (idola) quae non proderunt, » 11 est quae maxime oberunt. *Jerem.* xxxii, 35: « Quod non mandavi. » id est quod severe prohibui. Sic de Pallant, viro virtute praestanti, ait Virgilius, *Enid.* lib. XI:

Quem non virtutis egenum Abstulit atra dies.

Nota: Deus huic secundo praeepto, aequae ac primo, poenam apponit, vel ob rei praeepta gravitatem, vel ad coerendum Hebraeorum ad ea violanda proclivitatem.

Ita Deus fano trienniali punivit Israelum, ob perjurium Saulis, quo contra fidem datam a Ioseph, occidit Gabonaitas: unde eis traditi sunt posteri Saulis, qui ab eis erefixi sunt; itaque laes cessavit, I *Reg.* xxi. Ita ob perjurium Sedechae regis, Jerusalem, totaque Judaea eversa est, I *Reg.* xxiv et xxv, et *Ezech.* xvii. Porro blasphemum Deo lapidari jussit, *Levit.* xxiv. Nota quoque est poena blasphemii Sennacherib, I *Reg.* xix. Paulus quoque blasphemus tradidit Satanae, I *Timoth.* i.

12. OBSERVA DIEM SABBATI, UT SANCTIFICES EUM. — Hic, uti et *Exod.* xx, perfectum de sabbato colendo datur praeeptum, ejus precludit et inchoatio in manna praecessit, *Exod.* xvi, 23, imo in generi mundi: exinde enim colit cepisse sabbatum, ostendi *Gen.* ii, 3.

Nota: Praeeptum hoc, quantum diem, et tempus aliquod Dei cultui publico et externo dandum praecipit, morale est et naturale: hoc enim faciendum esse dicitur lex naturae; quatenus vero diem septimum, sive sabbatum ad hoc determinat, coque quiescere jubet, ceremoniale est, ideoque jam in lege nova abolitum. Ita D. Thomas, II II, *Quaest.* CXXII, art. 4, ad 1.

Nota secundo: Sabbatum, id est quies Dei, quod scilicet Deus ab opere creationis cessavit die septimo mundi, sacramentum fuit, et causa legalis et ceremonialis hujus festi sabbati. Hoc festum rursus allegorice typus erat sabbati, id est quietis, qua Christus quievit in sepulchro eodem die. Tropologie vero typus erat sabbati nostri, quo a peccatis cessare debemus, de quo vide Athanasium, hom. in illud: *Omnia mihi tradita sunt*, et S. Hieronymum in cap. *lxi Isai.*, et S. Gregorium, lib. XI *Registr.*, epist. 3. Analogice vero sabbatum typus erat et causa sabbati et quietis aeternae in caelis, ut docet S. Paulus *Hebr.* ix, 3, nam, ut ait S. Joannes, *Apoc.* xiv, 13: « Amolo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis; opera enim illorum sequuntur illos. » Unde Rupertus hoc praeeptum analogice sic exponit, q. d. « Memento ut diem sabbati sanctifices, » id

Verb. 12. Tertium praeeptum.

Lex sabbati partim naturalis, partim ceremonialis.

Sabbati sacramenta et significatio allegorica, tropologica, analogica.

Origo sabbati iuxta Gentiles. Primus. Secundus.

est, in omnibus operibus tuis Dei retributionem et requiem eternam paratam attende.

Quæres, que fuerit origo sabbati? Gentiles, ait Diodorus in Catena Græcorum *Exodi* xx, censent Hebræos in honorem Saturni sabbatum colere; diem enim septimum vocant ipsi diem Saturni, sicut primum vocant diem Solis, secundum Lunæ, tertium Martis, etc. Seneca vero, teste S. Augustino, lib. VI *De Civit.* xi, ridet Judæos, quod septimam ætatis et vite partem otando perderent. Tertio, Plutarchus, lib. IV *Sympos.* Quest. V, censet Judæos in honorem Bacchi, qui Sabbos dicitur est, Sabbatum celebrare. Quarto, Apion apud Josephum, lib. II contra eundem, narrat Judæos, Ægypto exentes, laborasse uberibus inguibus, que Ægyptii sabbo vocabant, eaque septimo die cessasse: ideoque eum diem ab illis sabbatum esse vocatum, ac celebratum. Sed hæc Gentilium sunt commenta et calumnie. Quinto, Lactantius, lib. VII *Institut.* cap. xiv, censet sabbatum dici a septem, quia dicas, septimus dies. Verum patet sabbatum non Latinam, sed Hebræam esse vocem, ac significare quietem, a radice שבת *sabat*, id est quietis.

Dico ergo: Prima origo et causa instituendi sabbati fuit, ut homines sabbato opus creationis, et beneficium institute a Deo nature, conditioque universi expenderent, ut patet *Gen.* ii, vers. 3, et hic vers. 14.

Secunda causa fuit, ut Hebræi in sabbato laboriosæ servitutis Ægyptiæ, et ab ea liberationis memoriam celebrarent: hæc causa datur hic vers. 25; unde et pridie sabbati egressi sunt ex Ægypto, ut ostendi *Exodi* xii, 41.

Tertia fuit, ut sabbatum dicatum Deo signum esset electionis divinæ, qua Deus Israellem, præ aliis gentibus, sibi in populum adoptavit. Hæc causa significatur *Exodi* xxxi, 13; unde sabbato Judæi a Gentibus secernebantur. Hinc Ovidius:

Cunctaque Judæo septima sacra viro.

Quarta, ut sabbato, a laboribus totius septimæ, daretur requies servis, ancillis et animalibus, ne nimio labore opprimerentur. Hæc causa datur hic vers. 14.

Symbolica causa est: quia septenarius numerus est mysticus, quo multum utitur S. Scriptura; significat enim integrum rei complementum, sicut hebdomas dierum continua et perpetua eorumdem est revolutio; hinc sabbatum erat septimus dies: sic septimus annus erat libertatis, et sabbati terræ; septem hebdomade dierum erant pentecoste, septem hebdomade annorum erant jubileum. Hinc septenarius in Scriptura significat plenitudinem et universitatem, inquit S. Augustinus, ut patet I *Reg.* ii, 5, in Hebræo, *Jerem.* xv, 9, *Eccle.* xi, 2.

Causam hujus rei Arithmeticam dat Philo, libro *De mundi opificio*: Septenarius, inquit, solus intra denarium, nec gignit, nec gignitur, sine

Septenarius significat plenitudinem. Arithmetica. Septenarius est viginti

patre est et matre. Unde Pythagoræi eum vocant virginem: hinc congruit Deo et rebus divinis: ideoque Græcum ejus nomen τριάς, a veteribus dictum est septus, ἀπὸ τῶν ἑβδόμενων, id est a cultu et reverentia. Sic enim Græca aspiratio sepe in litteram s vertitur, teste Prisciano, ut ex 2; factum est sal; ex τριάς, super; ex 5, sus; ex 6, syllaba; ex 7, semis; ex 8, sex; ex 9, septem; ex 10, serpo.

Physicam congruentiam dat S. Hieronymus in *Physica*. Amos v: Galenus, inquit, docet febres ardentissimas septimo die solvi; si non primo, secundo, id est decimo quarto die; si non secundo, tertio, id est, vigesimo primo die, ut omnes labores et molestie septenario numero conquiescant.

Cicero, in *Somnium Scipionis*, ait septenarium esse nodum et plenitudinem rerum omnium: quia scilicet Deus est unitas, a quo fluit senarius creaturarum, videlicet angeli, elementa, mixta inanimata, stirpes, bruta, et homo; deinde septimo rursus ad primam unitatem, scilicet Deum, revertitur, in eaque desinimus, a quo, per quem, et in quem omnia sunt dirigenda, ut explicat Andreas Masius in *Jesue* vi, 13.

Hinc Philo, lib. I *Allegor.* ait senario significari mortalia: quia senarius est divisibilis; septenario vero, quia secari nequit, significari felicitatem et immortalia. Unde Deus sex diebus completum opus suum, scilicet mortale; septimo vero ab eo quietis, sed alias divinos formatione: inceptit. Errat vero Philo in eo, quod subdit: « Nam rusticane simplicitatis est putare, sex diebus, certoque tempore, quod mundo posterius est, mundum esse conditum; » ubi sex dies creationis mundi non litteraliter, sed symbolice accipit; quod et fecit aliquando S. Augustinus: qua de re dixi *Genes.* i.

Plura de perfectione septenarii videat qui volent apud Philonem, et Macrobium, lib. I in *Somnium Scipionis*, cap. vi, et A. Gellium, lib. III, et Andream Masium supra (1).

UT SANCTIFICES EUM, — q. d. Observa et celebra sabbatum, quasi sanctum, et a reliquis diebus separatam, quieticem et recolendo creationis operi alisque Dei beneficiis, dicatum, usus finis ut i momentam, addidi vocem *memento*, *Exodi* xx, 8. Hæc ergo sanctificatio sabbati, qua hic directè præcipitur, non erat alia, quam vacatio ab omni opere, ut patet vers. 14, et *Exodi* xx, 10; nam colendo hoc modo sabbatum, ut juserat Deus, facile profitebantur Hebræi Deum creatorem esse et largitorem honorum omnium. Finis vero præcepti erat, ut oilium haberent vacandi Deo rebusque divinis, et Dei beneficiis recolendis: unde *Exodi* xx, 11, dicitur quod Deus benedixerit et sanctificaverit sabbatum, videlicet hoc ipso, quo sabbatum ab aliis diebus, ad sui cultum jam dic-

Senarius significat mortalia, septenarius immortalia.

(1) Adde Bahr, *symbolik d. Mosaisch. Cultus*, lib. I, cap. II, § 7.

Sabbatum non licet accendere, nec ignem accendere. Sabbatum pro qualibet feste, imo pro hebdomada tenetur.

tum segregavit. Scribit Josephus, lib. VII *Belii*, xxiv, et Plinius, lib. XXXI, cap. II, in Judea futurum esse qui per sex dies fluat, septimo fluvio desinat, reliquatque altivum sicum, ideoque cum Sabbatum vocari.

Nota: Sabbatum semper erat solemnitas præ ceteris festis omnibus: unde nec eibum in eo parare licebat, ut de manna vidimus *Exodi* xvi, 29; nec ignem accendere, ut patet *Exodi* xxxv, 3: que tamen in aliis festis facere licebat. Hinc factum est ut nomen sabbati omnibus aliis festis communicaretur, omniaque vocarentur sabbata, ut patet *Levit.* xxiii, 11, 24, 33, imo et tota hebdomada, a potiori sui parte et die, vocaretur sabbatum (hinc ait Phariseus: « Jejunio bis in sabbato, » id est hebdomade), atque a sabbato reliqui dies denominarentur, ut prima sabbati, sive post sabbatum, erant dies Dominica; secunda sabbati, erat dies lune, et ita consequenter. Vide S. Hieronymum, epist. 150 ad *Heliodorum*, Quest. IV. Usurpatur autem subinde pluralis pro singulari, idemque est sabbata et sabbatum, ut una sabbatorum est prima sabbati. Vide Riberam, lib. V *De Templo*, cap. I.

De mutatione sabbati, quo creatus est mundus, Deo, in Dominicum, quo recreatus est mundus a Christo resurgente, deque cultu Dominicæ a Christianis debito, vide S. Thomam in *Opus.* VII, ubi inter cetera docet quod fideles in festis tam ab otio, quam ab opere servili abstinere debeant; nam, ut ait Ecclesiasticus cap. xxxiii: « Multam malitiam docuit otiositas. » Fideles ergo in festis occupari debere, primo, in sacrificiis tum internis, ut sunt devotio, oratio, gratiarum actio, compunctio, actus fidei, spei et charitatis; tum externis: hinc Judæi in sabbato duplicabant sacrificium jure, *Numer.* xxviii, 9. Secundo, in lætitia spirituali. Tertio, in carnis et concupiscentiarum mortificatione, ut exhibeant corpora sua hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, *Rom.* xii, 1. Quarto, in actibus misericordie, *Hebr.* xiii, 16: « Beneficentie et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus; » *Jacobi* i, 27: « Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem, hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc sæculo. » Quinto, in legendo et audiendo verbum Dei aliaque pia. Hoc enim Judæi faciunt etiam hodie, *Act.* xiii. « Voces Prophetarum que per omne sabbatum leguntur. » Nam, ut ait Christus, *Matth.* viii: « Qui ex Deo est, verba Dei audit. »

Hinc in Concilio Carthaginensi IV, capite lxxxiv, excommunicantur qui die solemnium, Ecclesiæ convatu prætermissio, vadunt ad spectacula.

Percant ergo fideles qui, audita Missa otio vacantes, totam diem in chartis vel aleis, aut in choreis inhonebris, ebrietatibus, comessionionibus, aliisque peccatis et vanitatibus transigunt;

quod in Concilio Toletano III, cap. xlii, graviter prohibetur. In eos etiam detonat Malachias II: « Ecce ego projiciam vobis brachium, et dispergam super vultum vestrum stercus solemnium vestrarum, et assumus vos secum. » Et Isaias I: « Solemnitates vestras odit anima mea, facti sunt mihi molesta, laboravi sustinens. »

Porro fructus et præmia colentium festa describit Isaias cap. lviii, cum ait: « Si averteris a sabbato pedem tuum, facere voluntatem tuam in die sancto meo; et vocaveris sabbatum delicatum, et sanctum Domini gloriosum, tunc delectaberis super Domino: » en primus fructus, qui est suavis frangam voluptas spiritus in rebus ad Deum pertinentibus. « Et sustollam te super altitudines terræ: » en secundus, q. d. Faciam ut magno animo contemnas omnia terrena, eaque cum S. Paulo arbitris uti in heræditate celestium. Denique adjicit Deus et temporalia bona, ut promittit ipse *Levit.* xvi, 2 et 4.

Qui vero festa violant, puniuntur primo, in corpore, puta morbis et casibus, ut crura vel brachia sibi frangant laborando. Secundo, in bonis damna patiuntur, a furibus spoliantur; eorum equi, boves, etc., moriuntur; domus conflagrat, frangunt pauperes. Tertio, bonis spiritualibus privantur. Peccant enim primo, in Deum Patrem, cuius potentia die Dominico mundum creavit; secundo, in Filium, qui eodem die nos redemit; tertio, in Spiritum Sanctum, qui eodem die ad nos missus est.

Audi Ieremiam, cap. xvii: « Si non audieritis me, ut sanctificetis diem sabbati, et ne portetis onus, etc., succedam ignem in portis ejus, et devorabit domos Jerusalem, et non extinguetur. » Audi Ezechielem, xx: « Sabbata mea violaverunt; dixi ergo, ut effunderem furorem meum in deserto, et consumerem eos. » Vide II *Esdra* xiii, 15. Ita Deus violantem Sabbatum morte punit, *Exodi* xxxi, 14, et *Num.* xv, 35; vide et II *Macchab.* xv, 4 et seq. « Ibi Nicanor, contemnens Sabbatum Judeorum, ab eis cæditur. Vide Gregorium Turonensem, *De Gloria Confess.* cap. lxxxii, ubi narrat contemnentem festum B. Mariani igne fuisse punitum; et cap. xcix, narrat de alio, qui in festo laborans, colla et facie conforsione punitus est.

14. NON FACIES IN EO QUIDQUAM OPERIS, — Intellege servilis, ut exprimitur in simili *Levit.* xxiii, 28, et non necessari: poterant enim Sabbato jumenta adquare, ex fossis extrahere, etc., uti docet Christus *Matth.* xii, 3 et seq; item egros curare, ut fecit Christus. Nam, ut ait Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem*, xii: « Opus salutis et incolumitatis. non est opus hominis, sed Dei. » Multo minus velatur hic opus spirituale, quale est omnis actio pia et religiosa. Hæc enim sabbatum decet et ornat.

Judaei superstitiose colerunt, et etiamnum co-
lent sabbatum, ut ab omni prosus opere abste-
neant; hinc Christum persecuti sunt usque ad
mortem, eo quod sabbato agros curaret. Tritum
est illud de Judaeo in Anglia, qui in foveam sab-
bato cadens, nolensque extrahi, a Christiano ju-
dice coactus est et Dominico in eadem remanere:
eum enim ille diceret:

Sabbata sancta colo, de stercore surgere nolo,
respondit judex, uti referunt Annales Angliae:

Sabbata nostra quidem, Salomon, celebrabis ibidem.

Quin et Machabaei sabbato pugnare et se defen-
dere noluerunt; sed suorum strage edocti, consi-
lium et mentem mutarunt, I Machab. II, 38 et se-
quentibus.

ET PEREGRINUS QUI EST INTRA PORTAS TUAS. — q. d.
Negotiator, sive quis alius alienigena, etiam in-
circumcisus et Gentilis, cum tecum est, publicum
loci festum non violet, sed servet tecum otium
sabbati. Ita Cajetanus et alii.

Vers. 16. 16. HONORA PATREM TUUM ET MATREM. — « Ho-
nora » primo, amando; secundo, reverentiam in-
ternam et externam exhibendo; tertio, obediendo;
quarto, juvando et subveniendo: haec enim qua-
tuor complectitur honor, haecque parentibus sunt
debita: unde Scriptura sub honore etiam munera
donaque accipit, ut patet I Timoth. V, 3 et 17; at-
que de his etiam hoc praecipit intelligit Chris-
tus, Matth. xv, 6, ut ibi notat S. Hieronymus.

Exemplum memorabile pietatis in parentes re-
fert Plinius, libro VII, cap. xxxvi: « Humilis, ait,
in plebe, et ideo ignobilis puerpera, supplicii
causa carceri inclusam matrem, cum impetrasset
aditum a janitore, semper excussa, ne quid in-
ferret cibi, deprehensa est uberibus suis alienis:
quo miraculo matri donata salus filiae pietate
est, ambaeque perpetuis alimentis; et locus ille
deum pietati consecratus est, templo Pietati ex-
structo in illius carceris sede, ubi nunc Marcelli
theatrum est. » Idem fecit filia Cimoniae ducis:
« Haec enim Cimoneum consimili fortuna affec-
tum, parique custodie traditum, jam ultimae se-
nectutis, velut infanitem pectori suo admotum
aluit, » inquit Valerius Maximus, lib. V. Illustre
quoque est quod refert Fulgiosus, lib. V, cap. IV,
de Tolotano homine, cujus pater faber aurarius a
Petro primo rege Castulonis ob falsas suspiciones
ad mortem damnatus erat: hic enim ejus filius
amore in patrem singulari, lacrymis precibusque
agere non destitit, ut servato patre ipse pro eo
occideretur. Quod assensu, vitamque amittens,
vitam dedit patri a quo vitam acceperat. Ibidem
narrat Alexium Isaac Imperatoris Constantinop. fi-
lium, patrem a fratre imperio oculisque orbatum
regnum armis resituisse, et quanquam omnes
eum Imperatorem salutarent, ipsum tamen hoc
nomen cum imperio in patrem resignasse. Insigne
quoque est, quod narrat Egnatius, lib. V, cap. 110

de Cardinali Grimano, qui pro patre Antonio car-
ceri se obtulit.

UT LONGO VIVAS TEMPORE. — Unde Ephes. VI, pri-
mum hoc mandatum dicitur in promissione;
aequum enim est ut filii, qui grati sunt parentibus
de vita accepta, longam ejus conservationem me-
reantur, uti dixi Ephes. VI, 3. Vide et S. Thomam
in Opus. VII, ubi inter alia ait post Deum juberi sti-
m colli parentis, ob similitudinem quam habent
cum Deo; nam primo, dant filiis stabilimentum
quoad esse, Eccli. VII: « Gemitus matris tuae non
obliviscaris; memento quoniam nisi per illos na-
tus non fuisses. » Secundo, dant filiis nutrimentum,
tertio, documentum, maxime ut timeant Domi-
num, et absterneant ab omni peccato; illi filios ad
sacramenta, ad fidem, ad religionem, ad mores
Christianos erudiunt et deducunt. Exemplum
illustre est in Tobia.

Addit S. Thomas filios a parentibus accipere
vitam, sicut milites a rege accipiunt feudum, ut,
si et sint fideles, ejus conservationem; sin infide-
les, ejus privationem mereantur. Affert ex Cas-
siodoro et S. Ambrosio, lib. V Hexam., exemplum
ciconiarum, quae, cum parentes senuerunt, eos
plumis suis fovent, eccadque afferunt, et pia vi-
cissitudine juvenes reddunt, quod a parentibus
parvuli susceperunt. Vide novem benedictiones
morigeris filiis promissas, quas recensui Gen. IX,
23 et 26.

Notat Abulensis quod qui honorat parentes, li-
cet cito moriatur, diu tamen vixit: quia tempus
mensura est actuum, non otii; unde Sap. IV, di-
citur: « Consummatus in brevi explevit tempora
multa; » et sic omnes boni sunt longaevis. Sed his
sensus mysticus est, et subtilior quam solidior.

Secundo, S. Hieronymus in Ephes. VI, sic expli-
cat, « ut longo vivas tempore, » in terra scilicet,
non morientium, sed viventium, id est in caelo.
Verum sequentia verba, tam hic, quam Exodi
XX, 12, significant terram hic intelligi promissam
Israelitis, scilicet Chanaan, q. d. Si honores paren-
tes, in terra Chanaan lacte et melle manante, longae-
vis vives. Fecit et praestitit id Deus rudi illi
populo, vel certe id ipsum meliori dono et gratia
spirituali compensavit, ut etiamnum facit. Hoc
longevitatis premium, quasi lege et talione qua-
dam nature, filiis morigeris competit; unde et a
Gentilibus cognitum fuit, ac experimentis saepeus
comprobatur. Ita Homerus, Iliad. 2, puta 17, de
Hippothoo: « Nec nutritionis, ait, vicem parenti-
bus reddidit, et ideo brevis illi contigit vita. »
Et Plato cum in libris De Legibus honorem paren-
tibus debitum commendasset, ita concludit: « Quod si ita
exacte servaverimus, digna a Diis
praemia referemus, plurimum bona cum spe vi-
ventes. »

17. NON OCCIDES. — Vetat hic occisionem hominis,
non bruti aut plantae, ut intelligebant Manichaei.
Vide S. Augustinum, lib. I De Civit. Dei, XI et XII,
unde patet ex Hebraeo. Seli enim homini compe-

Sub ho-
midio
vetatur
verbera,
rixa,
ira, etc.

Vers. 18
Satum
procep-
tum.

Sub me-
chia ve-
latur
quavis
libid.

Longae-
tas que-
nam pro-
missa ju-
is dicitur
Primo:
Tempus
est men-
sura ope-
rationis,
non otii.
Secunda.
Tertia
littera-
lis.

ut verbum רצח ratsach, id est occidit; unde רצחנים
murdeschim vocantur homicidae.

Vetatur ergo hic Deus injustam hominis occisionem
(qualis est ea, quae fit privata auctoritate,
nisi fiat ad necessariam sui suorumve tutelam),
item verbera, rixas et iram, quae huc tendunt,
suntque quasi via et inchoatio homicidii. Vide
D. Thomam in Opus. VII, pulchre homicidii et
aliorum vitiorum hic vitiorum deformitatem de-
scribentem.

18. NEQUE MOECHABERIS. — Vetat hic Deus omnem
conebitum extra matrimonium, omnemque mem-
brorum illorum, quae generationi destinata sunt,
abusum, scilicet fornicationem, adulterium, incestum,
sodomiam, bestialitatem, pollutionem,
vitiisque haece cognata, uti sunt oscula, verba, as-
pectus, tactus et gestus impudici. Ex parte enim
notiori et famosiori, puta mechia, sive adulterio,
toto libidinis genus, omnesque ejus species in-
telligi voluit. Ita S. Augustinus, Quest. LXXI. Ex
hoc ergo loco, ex communi Interpretum senten-
tia, patet fornicationem simplicem, quae est soluti
cum soluta, uti et quamvis libidinem extra con-
jugium, jure nature et divino esse vitatam. Licet
ergo Moses in Pentateucho fornicationem hanc de-
sertis et expressis verbis non vetuerit, tamen eam
hoc loco universali precepto comprehendit et ve-
tuit. Fornicationem vero cum conjugata, vel de-
sponsata, expresse vetuit Deut. xxii, 21 et seqq.
quia haec est adulterium, quo fit injuria tertio,
scilicet sponsae, ipsique matrimonio, vel sponsa-
libus. Fornicationem simplicem hic vetari, sicque
intelligendum esse praecipit: « Non mechabe-
ris, » senserunt et docuerunt veteres Hebraei.
Unde Tobias, cap. I: « Attende, ait, fili mi, ab omni
fornicatione, et praeter uxorem tuam, nunquam
patiaris crimen scire. » Et Eccli. XIX, 3: « Qui se
jungit fornicariis, erit nequam; pulchro et ver-
me haereditabunt illum. » Vide dicta I Cor. vi, 9.
Idem colligitur ex Eszech. cap. XVI et cap. XXII, et
alibi passim. Propheta enim saepe comparant idola-
triam fornicationi, quasi rei turpi, illicitae et
infami.

Notat D. Th. mas mechum et mecham violare,
primo, legem naturae; secundo, ordinationem Dei,
tertio, Sacramentum matrimonii, ideoque com-
mittere sacrilegium; quarto, esse proditores, quia
subtrahunt se suis maritis vel uxoris, sequae
tradunt alienis; quinto, esse fures: quia faciunt
ut bona virorum vel uxorum veniant ad alienos,
puta ad filios adulteri. Vide Prov. II, 16. Ponas
adulteri apud varias gentes recensui Gen. cap.
XXXVII, 29.

19. FURTIVUMQUE NON FACIES. — Pari modo vetatur
hic omnis illicita usurpatio rei alienae, ait
S. Augustinus. Notat Philo, lib. De Decalog. post
initium, Deum in concione et castu tam multorum
millium Hebraeorum, singulos compellere, non
omnes, nec plures; dicit enim: Non occides, non
mechaberis, non furur facies; non autem: Non

occiditis, non mechabimini, non furum facietis.

Idque primo, ut doceret unumquemque, dum
Deo Deique legibus pareat, honore equari frequen-
tissimo populo, imo et mundo universo; unde
alibi justum laudans ait: Ego sum Dominus Deus
tuus; secundo, ut quisque legi redderet obse-
quentior, dum sibi, non turbae, dictum audit, id
quod praecipitur; tertio, ut ostenderet Deus quanti
quemque faceret, utpote quem ad oraculorum
suorum epulum invitat, quantique principes et
magistratus civis suos etiam abjectissimos esti-
mare, quamque decenter et aeque cum eis agere,
eosque compellere debeant, utpote quos Rex re-
gum tanto dignatur honore.

20. NEC LOQUERIS CONTRA PROXIMUM TUUM FALSUM
TESTIMONIUM. — A principali crimine falsi testi-
monii, cetera quoque minora et affinia intellige,
puta detractionem, contumeliam, irisionem, sus-
surationem, omnemque aliam injuriam, qua
proximo per verba irrogatur, deque omnem
linguae abusum. Ita D. Thomas, II II, Quaest. CXXII,
art. 6.

Audi quantum peccatum sit detractio. Primo,
ex S. Scriptura, Eccli. X, 11: « Si mordet serpens
in silentio, nihil minus habet qui occulte detrahit. »
Prov. xxiv, 9: « Abominatio hominum detractor; »
et vers. 21: « Cum detractoribus non commis-
cearis, quoniam repente consurgat perditio eor-
um. » Eccli. xxvii, 15: « Sensurus ab illiusque ma-
ledictus, multos enim turbavit pacem habentes. »
Rom. I, 30: « Detractores Deo odibiles. » Denique
Scriptura passim detractorum linguam comparat
gladio, novaculis acule, armis et sagittis. Secundo,
ex Doctoribus et Patribus qui gravissimum peccatum
docent esse detractionem, quam sit furtum et rap-
ina: tollit enim famam, quae auro est prestanti-
or. S. Hieronymus in Psalm. c, ait eam esse pe-
jorem fornicatione. S. Petrus apud Clementem,
epist. Ad S. Jacobum, cum aequiparat homicidio;
multi enim multum perdere vitam quam famam.
S. Chrysostomus, hom. 3 ad Popul.: « Detrahens,
ait, fratras carnes comeditis, proximi carnem
memoradisti; » hic sunt Thyestae carne. S. Ber-
nardus, De Triplici custodia, manus, linguae et cor-
dis, linguam detrahentem ait esse viperam et lan-
ceam trisuleam, quae lecti uno tres confodit, scilicet
dicentem, audientem, et eum cui detrahitur.
Ait quidam maximam hominum partem ob hoc
crimen interire. Plura vide apud P. Bauseum in
Panario, Canisium et Felis, in Decal. 2.

21. NON CONCUPISCES UXOREM PROXIMI TUI. — Nota:
Concupiscentia vetatur specialiter praecipit, quia
plerique putabant sexto praecipito: « Non mecha-
beris, » et septimo, « non furtum facies, » tantum
vetari actum externum, internum vero non esse
vetitum, nec cavendum; quin et post datam a
Deo legem, Josephus, lib. XII Antiq. XII, id putasse
videtur, uti et Thales alii, quos corrigat Christus,
Matth. V, 23 et 29, quasi hoc praecipit: « Non con-
cupisces, » tantum vetatur visus exterior ad

facinus complendum; sed ille jam vetitus est scito et septimo preceptis; et ut is hoc precepto vetetur, non tam quia exterius se prodit, eo vetatur, quam quia a mala voluntate procedit. Illa enim in se mala (ideoque vetita) virus malitiae suae actui externo instillat, eamque proprie haec verba significant et prohibent, cum dicitur: « Non concupiscas. » Inde colligas omnem alium voluntatis motum, preceptis aliis adversantem; pariter iisdem vetari, quando concupiscentia feminarum et honorum, ad quam naturaliter maxime proclives sumus, hic vetatur.

Haeretici, Lutherus et Calvinus in alio sunt extremo; censent enim vetari hic concupiscentiam, quae a peccato originali est reliqua, puta motus appetitus sensitivi et voluntatis inordinatos, qui rationem et liberum voluntatis assensum preveniunt. Verum hoc esse falsum, et tantum voluntariam concupiscentiam, sive consensum voluntatis in illicita delectatione, hic vetari, multis ostendi Rom. vii, 7.

NON DOMUM, NON AGRUM. — Post concupiscentiam uxoris nono precepto vetitam, decimo hoc vetat concupiscentiam rei alienae: haec enim distinguenda esse ostendi vers. 7. Hic ergo rectus ordo preceptorum servatur, qui *Exodi* xx, 16, non servatur, nisi a Septuaginta: ibi enim Mosi non fuit propositum, servare ordinem, sed tantum ipsa precepta enarrare.

Moraliter D. Thomas, *Opus VII*: « Concupiscentia, ait, vetita est, primo, propter concupiscentiae infinitatem; concupiscentia enim quid infinitum est. Quilibet autem sapiens debet intendere finem aliquem, imo nullas debet ire per viam infinitam. *Eccle.* cap. v: Avarus non implebitur pecunia. *Isaia* cap. v: Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis! Et quod concupiscentia nunquam satiatur, ratio est, quia cor hominis factum est ad recipiendum Deum. Unde Augustinus in *I Confess.*: Fecisti nos, Domine, ad te; et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Id ergo quod minus est Deo, ipsum implere non potest. *Psal.* cx: Qui replet in bonis desiderium tuum; secundo, quia auferit quietem, quae multum est delectabilis. Semper enim cupidi solliciti sunt acquirere non habita, et habita custodire, *Eccle.* v: Saturitas divitiis non sinit cum dormire. *Matth.* vi: Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum; et ideo Christus, *Luce* viii, divitias spinis assimilavit, ut dicit Gregorius; tertio, quia causat in divitiis inutilitatem. Facit enim divitias esse non utiles, nec sibi, nec aliis. Non enim utuntur eis nisi conservando, *Eccle.* xiv: Viro cupido et tenaci sine ratione est substantia; quarto, quia tollit justitiae equitatem, *Exodi* xxiii: Ne accipias munera, quae etiam exerceant prudentes, et subvertunt verba justorum; *Eccle.* xxxi: Qui aurum diligit, non justificatur; quinto, quia necat charitatem Dei et proximi; quia secundum Augustinum quanto magis habet quae de charitate,

tanto minus de cupiditate; et e converso, *Eccle.* vii: Neque fratrem charissimum auro spreveris; necat etiam charitatem Dei, quia sicut nemo potest duobus dominis servire, ita neque Deo et munimone, ut dicitur *Matth.* vi, scito, quia producit omnem iniquitatem: est enim radix omnium malorum, et ideo si in corde radicata est, et homicidium, et fornum, et omnia mala operatur, et ideo dicit Apostolus, *I Timoth.* vi: Qui volunt divites fieri, insidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. » Porro quomodo concupiscentia superanda sit, ita prosequitur:

« Vincitur autem quatuor modis: primo, occasionibus exterioribus fugiendo, ut puta malam societatem, et omnia indecentia occasionaliter ad hoc peccatum. *Eccle.* cap. ix, 3: Virginem non concipias, ne forte scandalizeris in decore illius. Noli circumspicere in visis civitatis, nec obraveris in plateis illius. Averte faciem tuam a muliere compta, et ne circumspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt, et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit; *Prov.* vi: Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant? et ideo preceptum fuit Lot, ut fugeret ab omni circa regione, *Gen.* xix. Secundo, cogitationibus aditum non prebendo, quia occasio sunt peccandi concupiscentiae; idque faciendum est per carnis afflictionem, *I Cor.* ix: Castigo corpus meum, etc. Tertio, orationibus insistendo, quia nisi Dominus custodierit civitatem, etc.; *Sapient.* viii: Scrivi quoniam aliter non possum esse contentus, nisi Deus det; *Matth.* xvii: Hoc genus demoniorum non eiecit, nisi per orationem et jejunium. Si enim duo pugnarent, et velles unum juvare, alterum vero non, oporteret primo auxilium dare, secundo vero abstrahere. Inter spiritum autem et carnem est prelium continuum. Unde oportet, quod si vis quod spiritus vincat, quod des ei auxilium, et hoc fit per orationem: carni vero subtrahas, et hoc fit per jejunium: nam caro per jejunium debilitatur. Quarto, licitis occupationibus insistendo, *Eccle.* xxxiii: Multam malitiam docuit otiositas; *Ezech.* xvi: Haec fuit iniquitas Sodome, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium. S. Hieronymus: Semper aliquid boni facito, ut te diabolus inveniat occupatum; inter omnes autem occupationes melior est studium Scripturarum. Hieronymus ad *Paulinum*: Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis. »

Haec ergo sunt decem precepta, quibus, ait S. Augustinus, quasi decem choridis, decem hostie, id est vitia superantur; tangis *primum* choridam, id est primum preceptum, cadit bestia superstitionis; tangis *secundam*, et cadit bestia perjurii, et nefandarum haeresum; tangis *ter-*

Concupiscentiam vincitur quatuor modis. Primo.

tiam, et cadit bestia amoris saeculi; tangis *quartam*, et cadit bestia impietatis; tangis *quintam*, et cadit bestia crudelitatis; tangis *sextam*, et cadit bestia libidinis; tangis *septimam*, et cadit bestia rapacitatis; tangis *octavam*, et cadit bestia falsitatis; tangis *nonam*, et cadit bestia adulterinae copulationis; tangis *decimam*, et cadit bestia cupiditatis.

26. QUID EST OMNIS CARO, UT AUDIAT VOCEM DEI VIVENTIS, etc., ET POSSIT VIVERE? — *q. d.* Nihil est omnis homo, nullarumque virium, ut tam terribilem Dei presentiam et vocem audire et sustinere possit, quin protinus in animi viteque deliquitum incidat, nisi quasi miraculose a Deo roboretur et conservetur. Sic Daniel, cap. x, ait ad angelum: « Domine, in visione tua dissoluite sunt compages meae, et nihil remansit in me virium. » Illa enim lege veteri, quae erat timoris et servorum, Deus, vel potius angelus vice Dei, etiam Sanctis se terribilem, aequae ac angustum

exhibebat, eosque percellabat. Hinc parentes Samsonis, ex illa communi hominum illis aevi concepta opinione, ob visum Dominum, se moturos putabant, *Judic.* cap. xiii, vers. 22. Vide dicta *Exodi* xxxiii, 20.

31. TU VERO HIC STA MECUM. — Moses enim, proclamante Deo decalogum, aliquantum remotus stabat a populo, in ascensu montis Sina: inde justus est a Deo descendere ad populum, ut ei praeberet redire ad castra; quo facto rursus ascendit ad cacumen et caliginem Sina, ibique manens quadraginta diebus et noctibus, audivit a Deo alia precepta, judicialia et ceremonialia, quae doceret populum. Ibi quae tabulas lapideas Decalogo inscriptas a Deo, id est ab angelo Dei, accepit.

32. NON DECLINABITIS, NEQUE AD DEXTERAM, NEQUE AD SINISTRAM: — quia custodia legum est et dicitur via ad Deum, eorum et beatitudinem; hinc Scriptura dat et dexteram et sinistram.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses refricat et inculcat preceptum diligendi Deum ex toto corde. Secundo, vers. 10, hortatur ut Dei legibus Deum semper sint memores in Chanaan, promittens, si id faciant, terrae fertilitatem et prosperitatem.

1. Haec sunt precepta, et caeremoniae, atque judicia quae mandavit Dominus Deus vester, ut doceret vos, et faciatis ea in terra, ad quam transgredimini possidendam: 2. ut timeas Dominum Deum tuum, et custodias omnia mandata et precepta ejus, quae ego praecipio tibi, et filiis ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitae tuae, ut prolongentur dies tui. 3. Audi, Israel, et observa, ut facias quae praecipit tibi Dominus, et bene sit tibi, et multipliceris amplius, sicut pollicitus est Dominus patrum tuorum tibi terram lacte et melle manantem. 4. Audi, Israel: Dominus Deus noster, Dominus unus est. 5. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua. 6. Eruntque verba haec, quae ego praecipio tibi hodie in corde tuo: 7. et narrabis ea filiis tuis, et meditaberis in eis sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque conurgens. 8. Et ligabis ea quasi signum in manu tua, et eruntque et movebuntur inter oculos tuos, 9. scribis quae ea in limine et ostiis domus tuae. 10. Cumque introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, pro qua juravit patribus tuis, Abraham, Isaac et Jacob; et dederit tibi civitates magnas et optimas quas non edificasti, 11. domos plenas cenantarum opum quas non extruxisti, cisternas quas non fodisti, vinea et oliveta quae non plantasti, 12. et comederis, et saturatus fueris: 13. cave diligenter ne obliviscaris Domini, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo servitutis. Dominum Deum tuum timebis, et illi soli servies, ac per nomen illius jurabis. 14. Non ibitis post deos alienos cenantarum gentium, quae in circuitu vestro sunt: 15. quoniam Deus aemulator, Dominus Deus tuus in medio tui; nequando irascatur furor Domini Dei tui contra te, et auferat te de superficie terrae. 16. Non tentabis Dominum Deum tuum, sicut tentasti in loco tentationis. 17. Custodi precepta Domini Dei tui, ac testimonia et caeremonias quas praecipit tibi: 18. et fac quod placitum est tibi in conspectu Domini, ut bene sit tibi: et ingressus possideas terram optimam,

Tropologice, decem precepta superantur.

accommodatur Nyssenus vero, lib. *De Creatione, hominis*, per animam accipit partem animae vegetativam, per cor sentientem, per mentem intelligentem.

Rursum S. Augustinus, lib. 1 *De Doctr. Christ.*, cap. xxi, per cor accipit cogitationes, per animam vitam, per mentem, sive virtutem intellectum, quasi hic precipiat Deus ut haec omnia in illum, qui ea nobis contulit, conferamus. Audi S. Augustinum: «Cum ait: Diliges ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente, nullam vite nostrae partem reliquit qua vacare debeat, et quasi locum dare, ut alia re velit frui, sed quidquid aliud diligendum venerit in animum, illic rapiatur, quo totius dilectionis impetus currit. Sic enim proximum diligens sicut seipsum, totam dilectionem sui et illius refert in illam dilectionem Dei, qua nullum a se rivulum extra se duci patitur, cuius derivatione minuatur.»

Secundo, S. Bernardus, sermone 20 in *Cant.*: «Mihī, ait, videtur amor cordis ad zelum pertinere affectionis, animae vero amor ad industriam seu iudicium rationis, virtutis vero dilectio ad animi posse referri constantiam vel vigorem, quasi dicit: Dilige Dominum Deum tuum toto et pleno cordis affectu; dilige tota rationis vigilantia, et circumspectione: illice et tota virtute, ut nec mori pro eius amore permittas. Fortis enim est ut mori: affectio, dura sicut infernus emulatio.»

Tertio, simpliciter haec tria secundum phrasim Hebraeam accipi possunt, ut unum idemque significant; tantum cum ad maiorem energiam et inculcationem fit haec tria repetitio. Sensus ergo est, *g. d.* Diliges Deum ex tota voluntate, totoque eius affectu et conatu. Hujus rei et sensus genuini signum est, quod Scriptura ex hisce tribus, aliquando tria ponat, aliquando duo tantum, ut capite x, versu 12: «Diliges eum, etc., in toto corde tuo, et in tota anima tua.» Simile est lib. IV *Reg.* cap. xxiii, vers. 3. Aliquando addit quartum, videlicet «ex tota mente tua,» ut patet *Luc.* cap. x, vers. 27. Idem ergo haec omnia significant, scilicet, diliges Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute, tota mente tua, id est tota animo et affectu, ita scilicet, ut omnia Dei praecepta impleas, et nullam amoris tui partem des idolo, aut rei cuiquam Deo contrariae, quasi plures habeas deos. Deus enim tuus unus est; ergo amor tuus in plures deos non est partendus, sed unus Deus tibi amandus, unoque eo tibi fruedum est, ut ait S. Augustinus, lib. 1 *De Doctrina Christ.* cap. xxi, in quem proinde omnia tua referas oportet, ita ut generatim velis ipsum esse finem omnium tuarum cogitationum, actionum et amorum, ut eo venire merearis, ubi continuo et intensissimo actu Deum in aeternum diligas; quae dilectio hic praestari non potest, sed praemii loco dabitur in caelis; quare neque hic secundum litteram praecipitur (est enim finis praecipi, qui

ipso praecipto non praecipitur, sed tantum medium ad finem), sed tantum secundum sensum analogicum insinuat. Secundum quem sensum haec verba accipit S. Augustinus, lib. *De Spiritu et Litt.*, cap. ult., ubi praeciptum hoc dilectionis Dei, a nobis in hac vita impleri posse negat; sicut et ibidem asserit praeciptum illud: Non concupisces, a nobis hic impleri non posse, sed nos tendere eo, ut in caelo illud impleamus, videlicet secundum sensum analogicum; nam secundum sensum litteralem praecipitur tantum, ut desideria prava omnino evellere conemur, eoque conari possumus in hac vita; secundum analogicum vero sensum innuitur, ut nulla in nobis talia desideria sint: quod non praecipitur, ut hic impleatur, sed praesantis laetiae erit merces in caelo.

Ex dictis patet hoc praeciptum litteraliter in hac vita impleri posse. Possimus enim diligere Deum ex tota possibilitate nostra, seu quantum pro statu et infirmitate hujus vitae possibile est; et quia alioqui frustra praeciperetur nobis in hac vita, adeoque Deus praeciperet impossibilia, quae nemo prestare potest. Denique Josiam regem ac similes implese hoc praeciptum patet IV *Regum* xxiii, 23. Vide Bellarminum, lib. II *De Monachis*, cap. xiii.

Quare non est necesse cum Jansenio confingere ad hyperboleam, hocque praeciptum exponere hyperbolice; quasi dicit: Diliges Deum ex toto corde, id est, ita ut praecipua cogitatio et dilectio tua versetur circa Deum; sicuti vulgo dicitur: Hic homo totus est in studiis, caetera facta oblit. Haec enim hyperbole improprium facit sensum, atque elevat vim et energiam hujus primi et maximi mandati.

Hoc ergo praecipto, exigitur ab homine totus et summus Dei amor, non extensive aut intensive, sed tantum comparative, finaliter et appetitively. *Primo*, comparative, ut scilicet ita totum cor et affectum des Deo, ut nullam ejus partem des demoni aut peccato. Ita Vasquez, II *II, Quaest.* CCIX, art. 3; *secundo*, finaliter, ut in genere Deum habeas, quasi finem omnium tuarum actionum, eumque ut summum bonum et finem ultimum rebus omnibus praeferas, ut malis omnes res perdere, quin et vitam tuam, quam Deum Deique gratiam; *tertio*, appetitively, ut applices cor totum, id est voluntatem tuam, ad ejus legi per omnia obediendum, ut sanctae ejus voluntati te per omnia conformes; ac proinde diligas eum pleno amore, non tantum concupiscentiae, sed et amicitiae. Unde quod hic dicitur: «Ex toto corde,» alibi dicitur: «Ex corde integro,» vel: «Cor ejus perfectum erat cum Deo,» et: «Incessit in omnibus mandatis Domini.» Nam in hoc dilectionis praecipto, omnia particularia Dei praecipta virtute continentur, sicuti conclusiones continentur in suis principiis, tum quia amor Dei includit obedientiam Dei; tum quia, sicut Deus est idea et speculum perfectissimum, in quo res perfectius

Lat. dilectionis ex toto corde a nobis impleri potest.

Jansenii explicatio hyperbolice a Jansenio.

Summus amor Dei haec esse praecipitur, id est comparative; secundo, finaliter.

apparent, et videntur a Beatis, quam in seipsis: ita quoque ipse est totum bonum, quod maxime est diligibile, et in eo est ordo diligibilium; dilecto ergo ipso, omnia diligemus quae diligibilia sunt, ait Abulensis.

In charitate consistit perfectio, ca. 7.

Atque haec est causa cur in charitate et dilectione Dei, omnis hujus vite perfectio, tam Christiana quam Mosaeica consistat, ut docent Patres et Doctores. Nam reliqua, ut «jejunia, vigiliae, meditatio Scripturarum, nuditas et privatio omnium facultatum, non perfectio, sed perfectionis instrumenta sunt,» ait Abbas Moses apud Cassianum, *Collat.* I, cap. vii.

Queres *secundo*, cur Deus diligendus sit ex toto corde? Respondeo: Causa a priori est *prima*, quia Deus est creator, donator et conservator ipsius cordis, omniumque bonorum naturalium et supernaturalium, quae in corde, totoque homine sunt; ergo par est ut haec omnia in eum redeant, et per amorem quasi refluant. Amor enim Dei est summus Dei cultus et honor. Unde S. Augustinus in *Sent.*, *Sent.* 244: «Hoc, ait, ab homine colitur, quod diligit. Unde quia Deus omnibus rebus major et melior invenitur, plus omnibus diligendus est, ut colatur.» Unde S. Bernardus, *epist.* 353, quarenti cuidam, «quid a nobis requirat Deus,» respondit: «Cor nostrum nihil dignius perficere potest, quam ut ei se resiliat a quo factum est, et hoc a nobis Dominus expellit, dicens: Fili, da mihi cor tuum.»

Unde siquidem cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat et circumducitur super eum, et nihil vult possidere penitus praeter eum, siquae colligato sibi animo eum diligit, ut sine ipso amarus sit omnis amor; nec aliud dixerim cor Domino dare, quam ipsum captivare in omne obsequium ejus, et ita voluntati ejus ex toto supponere, ut nihil aliud velit, quam quod noverit eum velle. Itaque cor Domino datum, ipsum in omnibus et de omnibus adorabit, et gratias aget, etiam si multa sensibus nostris molesta videantur, etc. Qui cor suum dedit Deo, cantabit melodice, et dicit eum propheta David: Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum; cantabo et psallam in gloria mea, etc. Proinde omnes qui cor suum Deo tradiderunt, psallunt in tribulationibus, in pressuris, in angustiis, in fame et siti, in nuditate et dejectione, in maledictis, in conviciis et derisionibus, in flagellis, ac etiam morte intentata in cordibus suis exultant.» Et inferius: «Conversio totalis ad Deum cordis nostri est alienatio a saeculo, et a seipso, et in Deo fieri per virtutem et in ipso quiescere per invisibilem et remotam animi pacem,» etc.

Secundo, quia Deus creavit cor, sive mentem ad imaginem et similitudinem suam: unde tribuit ei capacitem quandam infinitam, quae a nulla re creata, sed a solo Deo impleri et satiari potest: «Cor parvum est, inquit Ilugo, lib. III *De Anima*, et magna cupit; vix ad unum milvi re-

fectionem sufficere posset, et totus mundus ei non sufficit.» Et hoc est, quod ait S. Augustinus: «Fecisti ordo, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.» Deus ergo est centrum cordis et amoris nostri; unde dicebat Abbas Antonius: «Ego Deum amo, non timeo.»

Tertio, quia Deus, ut principium, ita finis est hominis omniumque creaturarum: «Innes ergo enim, ut talem toto corde et affectu prosequi et diligere debeat. Quocirca tradunt graves Auctores, S. Augustinum in suis amoris cum Deo deliciis et colloquiis, ita Deum affari solitum: «Domine, valde exultat in te anima mea, dum cogitat quod tu sis Deus noster. Quare si per impossibile fieri posset ut Augustinus esset Deus, et tu esses Augustinus, omnino vellem ut tu esses Deus, non Augustinus.» (Quae sententia sane accipienda est; explicabo eam [Deo daute] proximo opere in Prophetas, *Ezech.* viii, 3 et 8.)

Quarta, quia Deus est summum, immensum et increatum bonum, quod est fons omnis boni, quodque in se omnia bona, tam creata, quam possibilis continet in gradu eminentissimo et perfectissimo; ergo summe est amabilis; ergo ex toto corde amandus: aeterna enim bona praes Deo vana et nihil sunt, fumus et umbra sunt, ac proinde per se non sunt diligenda, sed tantum propter Deum: «Omnis copia, quae Deus meus non est, egestas est,» ait S. Augustinus. Merito ergo B. Jacoponus amore Dei ebrius jugiter fletat, ac rogatus causam, hanc dedit: «Quia amor (Deus) non amatur.» Merito B. Magdalena, quasi nova sagittis amoris Christi saucia, dicebat: «Quaevsi quem diligit anima mea per vios et plateas, invenium, tenui eum, nec dimittam.» Merito per triginta annos in herida spelunca, solo ejus amore dulcissime se pavit, ut jure canat de ea Petrarca:

Namque famei, frigus, durum quoque saxa, cubilo Dulcia fecit amor.

Dulcedo enim divini amoris, cum cor alicujus occupavit, facit ut omnis mundi et carnis dulcedo amarecat, et amaritudo dulcescat. In expertus B. Gregorius Nazianzenus ita scribit ad *Nemesium*:

Namque tum supra ferat si Christus pro aroo Petrus, et in medio figit tibi conie sagittam; Sequentis inspicies utranque oculos amorem, Quanto sit Domini stimulus magis dulcis, habelis Perspectum.

Quis non amore liquescat, si Deum pro hominem factum, si Jesum parvulum, si laborantem, si sudantem, si argentem, si coronatum, si crucifixum intueatur? Merito S. Augustinus, lib. *De Sancta Virg.* cap. lv: «Toto, ait, vobis figurat in corde, qui pro vobis fixus est in cruce.» Et Sponsa: «Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore languo.»

S. Catharina Senensis, amoris Christi sponsi sui vulnera excruciat, instanter ab eo petiit ut a se cor

laum et propriam voluntatem radicibus evelleret, ut tota transiret in ejus amorem. Visa est sibi videre Christum cor sibi e latere eximentem, et post aliquot dies aliud cor illustre afferentem ac dicentem: « Ecce filia mea, habes pro corde tuo cor meum. » Exinde tota mutata mire amore Christi aestuavit.

Josaphat rex, teste Damasceno in ejus Vita, cap. XXXVII, amore hoc aestuans regnum reliquit, purpuram cum cilicio commutavit, ex aula in eremum secessit, voluptates, opes et gloriam ut sterora calcavit, ad omnia dura et acerba monasticæ vite studia alaci animo se tradidit, illud Psalmiste clamans: « Adhæsit anima mea post te, » o Christe, « asepiciat me dextera tua, quem admodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus. » Ita exultans in pauperate currebat per eremum querens suum præceptorem Barlaam, cui deinde ad finem usque vite, in isto rigore alaceris et constans adhesit.

Tropologie S. Bernardus: « Diliges, ait, Deum ex toto corde, id est dulciter, non illectus; ex tota anima, id est prudenter, ne deceptus; ex tota fortitudine, id est fortiter, ne oppressus ab amore Domini avertaris. »

Hoc ergo dilectionis præceptum infige animo, et omnia dura, omnes tentationes, omnes labores facile superabis, vitamque ages suavissimam æque ne sanctissimam; nam, ut ait Petrus Ravenanus: « Tenera militiæ est, solo amore de omnibus vitis reportare victoriam. » « Quis enim, ait Paulus, nos separabit a charitate Dei? tribulatio, angustia? etc. certus sum quia neque mors, neque vita, etc. Deus se totum dedit tibi, tu, te totum da, imo redde Deo. O quam felix est, qui totum cor et affectum Deo dat! qui non delicias, non opes, non aliquid creatum amat, sed unum, immensum et æternum bonum! « Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et nova, sero te amavi; cognoscam te, cognitor meus, cognoscam te, » ait S. Augustinus, lib. X. *Confess.* vii. O Domine, si te tuæque bona nosset homines, si perspicerent quam sis per omnia præstans et amabilis, quomodo amarent te; et præ te cætera omnia despicerent; quam suavis es amanti! quam potens sperant! quam deliciosus fruenti! Tu enim es abyssus et oceanus honorum omnium. O charitas que semper ardes, et nunquam exstingueris, charitas, Deus meus, accende me; jubes ut amem te, da quod jubes, et jube quod vis. Da, Domine Jesu, ut amore amoris tui moriamur amoris carnis et mundi, qui pro amore amoris nostri dignatus es mori. Unam mille cordibus te amare, mille linguis te laudare possemus!

Jesu cordis tripodium,
Fons dulcedo cordium,
Fons virus, lumen mentium,
Mel, nectar, melis aurium,
Excedens omnia gaudium,
Et omne desiderium.

Vide S. Bernardum, serm. *De ditigendo Deo*, et serm. *De triplici dilectione*, et tract. *De ditigendo Deo*.

7. ET NARRABIS (hebr. et *acues*, id est, ut Vatablus et alii, iterabis, revolvies; repetes hæc mea præcepta) FILIIS TUIS. — *Secundo, acues*, id est acute, hoc est præcise, distincte, clare et aperte præpones et explicabis ea filiis tuis: sicuti materia vel questio obscura acuitur a doctore, dum ab eo clare per partes tractatur, exponitur, ventilatur et discutitur. Est metaphorica ducta a gladio, qui dum acuitur, sæpius impellitur ad cotem, Significat ergo crebro et continuo revolvenda; explicanda et inculcanda esse filiis Dei præcepta, ut et ipsi acuantur et incitentur ad ea cognoscenda et exsequenda.

Tradunt Hebræi Hierosolymitanum olim fuisse studium legis divine, ut ultra quadrangentes publicas scholas et synagogas haberint, in quibus lex Dei docebatur.

ET MEDITABERIS. — Hebræice, *loqueris* cum eis, sicut famulus cum hero suo familiariter loquitur, ut ejus mentem exquirat, quam onere expleat.

DOMIENS. — Hebræice *incubando*, dum cubitum concedis, vel dum cubas: neque enim dormiens quis meditari potest. Est hæc Christianorum piolum sancta et utilis praxis, ut, cum cubitum concedunt, orent et præ aliquid cogitent, in eaque cogitatione indormiant, ita præter alia diaboli tentationes et illusiones, atque fada phantasmata elidunt et evadunt. Idem faciunt, cum noctu evigilant. Qua de re audi sanctientem S. Bernardum, lib. *De Vita solitaria*: « Illicus ad somnum, semper aliquid tecum defer in memoria, vel cogitatione, in quo placide obdormias, quod nunquamquam etiam somnare juvet, quod etiam evigilantem te excipiens, in statum hesternæ intentionis restituit. Sic tibi nox sicut dies illuminabitur, et nox illuminatio tua erit in deliciis tuis. Placide obdormies, in pace quiesces, facile evigilabis, et surgens facilis et agilis eris ad redeundum in id, unde non totus discessisti. Sobrium enim cibum sobriumque sensum sequitur sobrius somnus; carnalis vero somnus et brutus, et sicut dicitur Ihehu, abominandus est sermo Dei. »

Hinc R. Moses censuit gallos gallinæos, suo cantu media nocte, homines docere ut tum surgant ad laudandum Deum; testis est Pineda in *Job*, cap. XXXVIII, 36. Ubi S. Gregorius tradit gallos profundioribus horis noctis valentiores ac productiores edere cantus; mane vero leniores ac minutiores: quasi qui prioribus excitent dormientes, posterioribus invitant jam expergefatos, ad matutinam orationem Deo suspendendum; quem ipsi suaviore voce laudant, ac suo modo venerantur, unde et Ecclesia canit: « Gallus jacens excitat, et somnolentos increpat. »

Denique, hinc S. Ephrem, tom. III *Serm. Ascet.*, et Beatus Dorothæus, serm. 11, et S. Bernardus, lib. *De Vita solitaria*, impense viris piis tam ve-

pere quam mane exactam sui curam, custodiam et exactum commendat; quin et Pythagoras, ait S. Hieronymus, lib. III *Contra Iulianum*, cap. X, sinit, « duorum quam maxime habendam esse curam, mane et vesperi, id est eorum que acturi sumus, et eorum que gesserimus. » Unde et « nocturne aves, ait S. Ambrosius, lib. V *Hexam.* cap. XXV, canoro carmine oceanum diei solent præsequi, ne immunes abeat gratiarum actionum, quibus Creatorem suum omnis creatura collaudat. » Idem, serm. in *Malach. proph.* in fine tom. II: « Aves, ait, propter viles escas gratias agunt, tu pretiosissimis epulis pasceris, et ingratus es. Imitare ergo, frater, minutissimas aves, mane et vesper Creatori gratias referendo. Et si es devotior, imitare lusciniam, cui quoniam ad dicendas laudes sola dies non sufficit, nocturna spatia pervigili cantilena decurrit. Et tu igitur laudibus tuis diem vincens, operi tuo adde nocturna curricula, et insomnem suscepti laboris industriam psalterii serie consolare. »

Audi Senecam, lib. III *De Ira*: « Animus, ait, quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, ut consummato die, cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum. Quod hodie malum tuum nasasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet fra vel moderator erit, que sibi quotidie ad iudicem veniendum. Quid ergo pulchrius hæc consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur? quam altus, quam tranquillus et liber! »

Audi Hugonem Victorinum, lib. III *De Anima*: « Redi ad cor tuum, et subtiliter discute te ipsum; considera unde venis, quo tendis, quomodo vivis, quid agis, quid amittis, quantum quotidie proficis vel deficis, quibus cogitationibus magis inearis, quibus affectibus tangeris, quibus tentationum machinis a maligno spiritu acrius impugnaris; et cum totum interioris et exterioris hominis statum plene cognoveris, non solum qualis sis, verum etiam qualis esse debeas, de cognitione tui poteris sublevari ad contemplationem Dei. »

Audi S. Bernardum: « Est primum hominis sapientiam affectantis contemplari quid ipse sit, quid intra se, quid infra, quid supra, quid contra, quid ante, quid postea sit. Hæc consideratio quadrupariter parit fructum, vililitatem sui, charitatem proximi, contemptum mundi, amorem Dei. »

Secundo, Lyranus et Abulensis ita exponunt, q. d. Interdum ita jugiter et efficaciter meditare hæc mea præcepta, ut eadem tibi dormienti in somnis recurrant: nam, ut ait Aristoteles, I *Ethic.*, « meliora sunt phantasmata in somnis studiosi, id est ejus, qui studet virtuti. Ita S. Xaverius ex diurna grandi consuetudine, etiam dormiens orabat, exclamabatque: O Deus, o Jesu, amor mi, Deus meus, et omnia!

Tales erant olim et monachi illi qui, quod parum dormirent, et fere pervigilarent in Dei laudibus, dicti sunt Accemetæ, quasi dicas, Non dormientes; qualis fuit Isidorus, de quo Palladius in *Lausiacæ* ait, quod nunquam datæ opera dormierit, sed in opere, ait, vel sumptione cibi somno oppressus convivebat aliquando, ita ut frustum quod ori ingererat, ex eo exideret; causam rogatus respondit: « Si quando persuaseris angelis ut dormiant, tum virtutis studioso quoque persuaseris. » Tales enim ex diutina et assidua meditatione de Deo, rebusque divinis, easdem somniabant.

Hinc Plutarchus, lib. *Quomodo quis suos in virtute profectus sentire possit*, ex Zenone hoc dat signum magni in ea progressus: « Ex somniis, ait, deprehendere licet nunquam profecerit in studio virtutis. Si enim in somnis nulla capitur voluptate erga turpitudinem, neque gravi inhiat crimini qui se contamineat, prosumus nihil videt cum vitio et feditate conjunctum, consentaneum est omnia in tuto esse posita. Siquidem, ut equi jugales recta currere instructi, non dederunt viam, etiam dormiente auriga: ita bruti affectus domiti, nec in somniis facile recalcitrant. »

Hinc S. Hieronymus Eustochium virginem ita instituit: « Esto, ait, cæcæ noctium, psalle spiritu, psalle et mente; lava per singulas noctes lectum tuum, lacrymis stratum tuum riga. » Et: « Sanctis ipse etiam somnus oratio est. »

Denique monet Jeremias *Thren.* II, 19, dicens: « Consurge, lauda (id est, ora Deum) nocte in principio vigiliarum; » noctem enim Judæi, æque ac Romani, distribuiebant in quatuor vigiliis, et in singularum principio Jeremias suadet ut laudem Deum. Ita Ecclesia olim noctu faciebat; inde enim habemus in Officio Ecclesiastico tres nocturnos et Laudes.

ATQUE CONSURGENS. — Unde inolevit in bonis Christianis usus hic, inquit Abulensis, ut, cum primum et lecto surrexerint, mox a Dei laudibus incipient, vel aliquid piium et sanctum meditentur; incredibile enim est quantum animæ prosit meditatio matutina. Experientia quotidiana nos clare docet esse totius Societatis nostræ fulcrum et fundamentum, omnemque zelum, efficaciam et fructum cunctarum actionum nostrarum per diem, ex ea manare et profuere. Quisquis ergo hæc legis, obtestor te per tuam aliorumque salutem, ut idipsum experiaris et practices, præsertim si Theologus sis aut Ecclesiasticus; ac discas et assuescas quotidie aliquid meditari de brevitate vite, de tua morte, iudicio, æternitate, de vita et passione Christi aut Sacrorum, indeque efficaciam proposita concipias, quod illo die iram, superbiam, gulam, etc., mortificabis; quod te in humilitate, charitate, patientia, etc., exercabis; quod has illasve animas convertes; atque senties per totum diem magnum robur

Alla explicatio Lyran.

S. Xaverius et Abulensis exponunt q. d. Interdum ita jugiter et efficaciter meditare hæc mea præcepta, ut eadem tibi dormienti in somnis recurrant: nam, ut ait Aristoteles, I *Ethic.*, « meliora sunt phantasmata in somnis studiosi, id est ejus, qui studet virtuti. Ita S. Xaverius ex diurna grandi consuetudine, etiam dormiens orabat, exclamabatque: O Deus, o Jesu, amor mi, Deus meus, et omnia!

Dum
vigilias
pernas
cogita-
tiones da-
Deo,
quatuor
de can-
sis.
Prima.

et animos tibi addi, ad eadem perficienda: prescribit si proposita pia, quae mane conceperis, per diem subinde recolas et renoves, atque per orationes iactantioris acutus et accendas. Primitiae ergo cogitationum et actionum, aequae ac diei, Deo danda sunt; idque primo, quia ille Deo, ut ipse primae causae, auctori naturae et gratiae, datorique bonorum omnium quasi debeatur, ut docet S. Basilium in *Fustor reg.*, resp. 37, et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 19, num. 4, et S. Dionysius, *De Divin. Nomin.* cap. iii; imo Apollonii Tyanaei fuit hoc praecipuum: « Adveniente aurora cum diis esse versandum, » teste Philostrato in eius Vita, libro I, cap. xii.

Secundo, quia decet ut omnes actiones diurnae sumant a Deo principium (hinc illud Arati et Theocriti: *in Δεία ἀρχήματα*, quod Virgilius vertit, a *Jove principium*), atque ex eo dirigantur in sanctum finem, ac perfecte per omnia fiant. Hinc S. Bernardus, *De Vita solitaria*, id ipsum jubet: « Ut surgentibus, ait, nobis ad laudes Dei, omnis aetate tenor operis nostri in ipsius laudibus formetur et vivificetur, » Et S. Ephrem, tom. I, serm. *De Orando Deo*: « Si orationem operi praemiseric, et surgens ac lecto, primorum motuum tuorum initia ab oratione duxeris, aditus peccato in animum non patebit. » Et Salomon, *Proverb.* viii, 17: « Qui mane vigilant ad me, inventiunt me: mecum sunt divitiae et gloria. »

Tertio, quia id ipsum faciunt angeli, sol, aves, aliaeque creaturae. Audi S. Basilium, epist. 1 ad *Gregorium Nazianzenum*: « Eoquid beatius, quam hominem in terra concenatum angelorum imitari? ineunte statim die in orationes ire? in hymnis et canticis Creatori venerari? » Et S. Ambrosius in *Psalm.* cxviii, serm. 19: « Grave est, si te otiosum in stralis solis orientis radius inverecundo pudore conveniat, et lux clara feriat oculos somnolento adhuc torpore depressos. Occurte ergo ad solis ortum, ne lumina tua primus diel fulgor exagitet. » Et infra: « Si hunc solem (Christum) praeveneris, antequam iste surgat, aspicias Christum illuminantem; ipse prius in tui cordis illucescet arcano, iterumque diceas ad eum: Exitus matutinos, et vespere delectabis. »

Quarto, quia id ipsum fecerunt sapientes et sancti. Therapente apud Philonem, libro *De Vita contempl.*, « quotidie bis precari solent, mane ac sub vespem: a oriente sole petentes diem vere felicem, utque mentes eorum caelesti replentur lumine. » Esseni, ait Josephus, lib. II *Belli*, vii, ante solis ortum nihil profani loquuntur; sed ei (non soli, sed solis auctori Deo) patria quaedam vota celebrant, quasi ut oriantur precantes. » Sic olim Christiani antelucanos agebant cœtus, ad canendum Christo et Deo, teste Plinio ad Trajanum. De hymnis matutinis monachorum ad galli cantum, testis est S. Chrysostomus in *I ad Timothy*, homil. 14. Ita Theodorici rex Gothorum « antelucanos eorum sacerdotum cœtus, minimo

comitatu expetebat quotidie, et grandi sedulitate venerabatur, » ait Sidonius Apollinaris, libro I, *epist.* 2. Alexander Severus Imperator a Mammea matre eductus, mane in larario suo rem divinam faciebat, ait Lampridius. Denique his omnibus antiquior David, *Psal.* lxxi, 4: « Deus, ait, Deus meus, ad te de luce vigilo. » Et vers. 7: « Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabor in te. » Et *Psal.* v, 4: « Domine, mane exaudies vocem meam; mane astabo tibi et videbo. » Et *Psal.* lxxviii, 17: « Exaltabo mane misericordiam tuam. » Et *Psal.* lxxxvii, 14: « Mane oratio mea preveniet te. »

Sensus horum omnium est, q. d. Moses, crebro pro commoditate tua, o Israelita, de praecipis Dei, et maxime de illo primo et maximo, quod immediate praecessit, scilicet: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, » cogitabis, loqueris et meditaberis, tam domi, quam foris, tam mane, quam vespere. Hinc Hebraice *תורה* *thora*, id est lex, nonnulli, ut P. Pineda in *Job* cap. xxii, vers. 22, deducunt a *תורה* *thura*, id est explorare, aut circumquaque lustrare et obsidere, quia lex universa assidue et diligentiter exploranda, et circumquaque custodienda ac observanda, ne quis in uno offendat. Cum enim praecipua omnia legis connexa sint, et in hoc dilectionis Dei praecipio, quasi in centro coeant, « hinc in uno offendens fit omnium reus, » *Jacobi* ii, 10. Circumstranda ergo, et quasi obsidenda est legis custodia, ejusque murus omni ex parte tuendus, ne qua hosti pateat aditus ad legis mentisque expugnationem.

8. LIGABIS EA QUASI SIGNUM IN MANU TUA, ERUNTQUE ET MOVERUNTUR INTER OCULOS TUOS. — Pro *movebuntur* hebraice est *תפופות* *taphophot*, quod Pagninus et Vatablus vertunt *frontalia*; alii *specilla*, vel *conspectilia* (per praecipua enim Dei conspiciuntur quid bonum, quid velit Deus, *Psal.* cxviii, vers. 6); alii *monimenta*, vel *memorialia*. Noster, *Exodi* cap. xiii, 16, vertit, quasi *appensus quid, ob recordationem ante oculos tuos*; Septuaginta, *immobile ante oculos tuos*. Porro *totaphot* nonnulli deducunt a *תפופ* *taphaph*, id est, plodere, complodere, eo quod *totaphot* sive *frontalia* ad frontem plodendo, per singulos ictus et pulsus quasi campanulae sonantes, admoneret Hebraeos de servanda lege et praecipis Dei. Unde vocabantur *phyglaeria*, q. d. Conservatoria legis. Judei olim haec omnia ad litteram, uti sonant, acceperunt, ut patet *Matth.* cap. xxiii, 8; unde etiamnum sententias Hebraicas legis *שומע*, parietibus suis domi inscribunt, et cum orant, appendunt ante se chartulam continentem a haec verba: « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Deus unus est; » usque ad vers. 10, « cum introduxerit, » etc. Verum melius ea metaphoricè, vel paraboliè accipias, q. d. Ita continuum praecipiorum et dilectionis Dei habebis recordationem, ac si ipsa frontibus, dextralibus et liminaribus inscripta, tuis

oculis perpetuo obijcerentur et observarentur. Ita Abulensis; vide dicta *Exodi* cap. xiii, 9. Simili metaphora ait Deus Sioni, *Isaie* cap. xlix, 48: « In manibus meis descripsi te; » quod explicat, dum subdit: « M'vi tui coram oculis meis semper. » Pie et vere S. Augustinus in *Soliloq.* cap. xviii: « Omni, ait, momento, o Domine, me tibi obligas, dum omni momento mihi tua magna beneficia praestas. Sicut ergo nulla hora est, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar: sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos in mea memoria, et te non diligam ex omni fortitudine mea. »

14. NON IRTIS POST DEOS ALIENOS, — non sequemini cultum deorum alienorum.

16. SICUT TENTASTI IN LOCO TENTATIONIS, — qui inde hebraice dictus est, *massa umeriba*, *Exodi* cap. xvii, vers. 7.

17. TESTIMONIA, — id est leges, quae testantur quid velit Deus a nobis fieri.

20. GRAS, — tempore futuro.

23. ERITQUE NOSTRI MISERICORS. — Hebraice, et *justitia erit nobis*. Sed *justitia* hic et alibi capitur pro misericordia, cujus rei causas dedit II *Cor.* cap. ix, vers. 9.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judei Hebraei ut Chanaanos, eorumque idola delectant: primo, quia ipsi sunt populus a Deo electus; secundo, vers. 9, quia Deus eorum fortis est, fidelis et vindex malorum. Tertio, vers. 12, multa eis bona promittit, si legem Dei servent. Quarto, vers. 18, monet ne timeant Chanaanos, licet plures et fortiores, eo quod Deus contra eos pro Hebraeis sit pugnaturus.

1. Cum introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quam possessurus ingrederis, et deleverit gentes multas coram te, Hethaem, et Gergezæum, et Amorrahæum, C'ananæum, et Pherezeum, et Hivæum, et Jebuseum, septem gentes multo majoris numeri quam tu es, et robustiores te; 2. tradideritque eas Dominus Deus tuus tibi, percuties eas usque ad interfectionem. Non timis cum eis fœdus, nec miseraberis earum, 3. neque socialis cum eis conjugia. Filia tua non dabis filio ejus, nec filiam illius accipies filio tuo; 4. quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et ut magis serviat diis alienis; irasceturque furor Domini, et delebit te cito. 5. Quin potius hæc facietis eis: Aras eorum subvertite, et confringite statuas, lucosque succidite, et sculptilia comburite. 6. Quia populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram. 7. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum omnibus sitis populis pauciores: 8. sed quia dilexit vos Dominus, et custodivit juramentum, quod juravit patribus vestris; eduxitque vos in manu forti, et edemit de domo servitutis, de manu Pharaonis regis Ægypti. 9. Et scies quia Dominus Deus tuus, ipse est Deus fortis et fidelis, custodiens pactum et misericordiam diligentibus se, et his qui custodiunt præcepta ejus, in mille generationes: 10. et reddens odientibus se statim, ita ut disperdat eos, et ultra non differat, protinus eis restituens quod mererunt. 11. Custodi ergo præcepta et caeremonias atque judicia, quae ego mando tibi hodie ut facias. 12. Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea et feceris, custodiet et Dominus Deus tuus pactum tibi, et misericordiam quam juravit patribus tuis: 13. et diliget te ac multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terrae tuae, frumento tuo, atque vindemiae, oleo, et armentis, gregibus ovium tuarum super terram, pro qua juravit patribus tuis, ut daret eam tibi. 14. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus, quam in gregibus tuis. 15. Auferet Dominus a te omnem languorem, et infirmitates Ægypti pessimas: quas novisti, non inferet tibi, sed cunctis hostibus tuis. 16. Deborabis omnes populos quos Dominus Deus tuus daturus est tibi. Non pareat eis oculus tuus, nec servies diis eorum, ne sint in ruinam tui. 17. Si dixeris in

Ver. 1.
Fronta-
lia et li-
minalia
praecipua
Indica-
vum.